

Tijdschrift
Toelating — Gesloten Verpakking
9000 Gent — 3/430

België - Belgique
P.B.
9000 Gent 1
3/8886

W

Wonder en is gheen **Wonder**
tijdschrift voor wetenschap en rede

Krijgen we Kwakzalvers erkend
bij Koninklijk Besluit?

In memoriam: (PDW)

Heeft Jezus bestaan?

skepp v.z.w.

**STUDIEKRING VOOR
KRITISCHE
EVALUATIE VAN
PSEUDO-WETENSCHAP
EN HET
PARANORMALE**

De titel van dit tijdschrift *Wonder en is gheen Wonder* heeft betrekking op de toelichting van Simon Stevin (Brugs wetenschappelijke, natuurkundige en bouwkundige, 1548-1620) onder zijn klootkransbewijs: ook wat er vreemd uitziet kan een natuurlijke verklaring hebben.

COLOFON

KERNREDACTIE: Tim Trachet, Johan Braeckman, Pieter Peyskens, Maarten Boudry, Cliff Beeckman, Jeroen Danckers
REDACTIECOMITÉ: Luc Bonneux, Roeland Termote, Ronny Martens, Geerdt Magiels, Stefaan Blancke
EINDREDACTIE: Marc Van de Walle, Marc Roelands, Gerda Sterk
HOOFDREDACTIE: Tom Schoepen en Pieter Van Nuffel
GRAFISCHE VORMGEVING: Jeroen Danckers
IDEE COVER: Tom Schoepen
DISTRIBUTIE: Ryhove, Paul De Belder
REACTIES & ARTIKELS: vannuffel.pieter5@gmail.com
CONTACT BOEKBESPREKINGEN: Johan Braeckman - recensies@skepp.be
VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: Johan Braeckman
DRUK: Verbaere Wetteren
OPLAGE: 1000

BESTUUR SKEPP: Paul De Belder, voorzitter - Prof. dr. Wim Betz, ondervoorzitter - Tim Trachet, erevoorzitter en algemeen secretaris - Fred Waumans, penningmeester - Laurent Goovaerts - Johan Braeckman - Tom Schoepen - Johan Torfs - Pieter Brauwiers - Herman Boel - Jeroen Danckers
ERELEDEN: Prof. dr. Henri Broch - Prof. dr. Cornelis de Jager - Prof. dr. Paul Kurtz (†) - Jean Meeus - Armand Pien (†) - Dr. Jan Willem Nienhuys - Prof. dr. Roger Van Geen (†) - Prof. em. dr. E. Vermeersch - Prof. em. dr. J. Van Rillaer - Prof. dr. Edzard Ernst

BESTELLING TIJDSCHRIFT: info@skepp.be
ABONNEMENT + LIDMAATSCHAP: 25,00 euro
BUITENLAND: + 5,00 euro
KOSTENDRAGER SKEPP: 001-2168478-22 (Fortis)
BUITENLANDSE TRANSACTIES: IBAN BE06 0012 1684 7822 - Swift/BIC Code: GEBABEBB (FORTIS)

Edito

Domme vraag ————— **Tim Trachet**

Toen ik in de late avond van de voorbije 21e december een theater verliet en mijn gsm aanzette, bleek ik een boodschap op mijn voicemail te hebben. Iemand van een mij onbekende radiozender had die avond geprobeerd mij op te bellen. Of ik hem zo snel mogelijk wilde terugbellen. Want hij wilde mij tijdens een radio-uitzending een vraag stellen: "Kan jij ons even uitleggen waarom de wereld niet vergaan is?"

Meer dan door het feit van door een volslagen onbekende te worden aangesproken met "jij" – dat heb je zo met die radiomensen – was ik geërgerd door de bizarre inhoud van de vraag.

Ik was het tot nu toe veeleer eens met de stelling dat er geen domme vragen bestaan, alleen domme antwoorden. Maar met deze vraag werd de stelling gefalsificeerd. Dit was duidelijk een domme vraag.

Wat voor zin heeft het te vragen waarom de wereld niet vergaan is? De wereld is er al miljarden jaren en is nog altijd niet vergaan. Men kan evengoed vragen of de zon morgen opkomt.

Natuurlijk was er een bijzondere reden om die vraag te stellen. Het was 21 december 2012. Volgens sommigen zou die dag de wereld vergaan, of zou er althans iets heel ergs gebeuren. Dat werd onder meer door Patrick Geryl beweerd. Met SKEPP hadden we de voorbije jaren en maanden meermaals brandhout gemaakt van die bewering (zie ons artikel Het geval Geryl uit 2010 in dit blad). Zulke onzin ontmaskeren was heus niet zo moeilijk en naar mijn bescheiden mening was onze kritiek ook niet zo moeilijk te begrijpen. In elk geval een stuk begrijpelijker dan de boeken van Geryl zelf.

De media konden dus weten dat er niets van aan was, dat de hele kwestie over het einde van de wereld larie en apekool was. Daarmee hadden ze een potentieel angstgevoel bij gewone mensen kunnen wegnemen. In plaats daarvan werd dat angstgevoel zelf een nieuwsfeit. Waardoor de hype vanzelf toenam. Sommige televisiestations programmeerden zelfs films over het einde van de wereld. En op de bewuste dag werd het een heus nieuwsitem, met correspondenten in een piepklein dorp in de Pyreneeën, waar niks gebeurde, behalve dat het vol was gelopen met mensen die het einde van de wereld verwachtten.

Als Geryl en consoorten hadden gehandeld als religieuze onheilsprofeten of als apocalyptische sekteleiders, dan zou men hen als gekken, wellicht zelfs als gevaarlijke gekken hebben beschouwd. Maar omdat ze het einde van de wereld verkondigden op een wijze die ergens aan wetenschap deed denken, werd het een onschuldig (?) onderwerp voor de eindejaarperiode.

Ik heb die man van de mij onbekende radiozender diezelfde avond toch maar teruggebeld. Maar hij nam niet meer op. Blijkbaar was zijn uitzending al voorbij en kon het hem zelf ook niet zoveel schelen dat de wereld niet vergaan was.

Inhoud

EDITO			
Domme vraag	2	ACHTERGROND	
Tim Trachet		Kwakzalvers zonder grenzen	26
		Luc Bonneux	
ACHTERGROND		RECENSIE	
Heeft Jezus bestaan?	4	De Lijkwade	28
Bruno Van de Castele, Etienne Vermeersch, Peter Schmidt		<i>Oude onzin in een niet eens zo nieuwe zak</i>	
		Tim Trachet	
ACTUALITEIT		MEDEDELING	
Krijgen we Kwakzalvers erkend bij Koninklijk Besluit?	20	In memoriam: Jean-Marie Gantois	31
Wim Betz		Tim Trachet	
MEDEDELING			
Afscheid van (pdw)	25		
De Redactie en het Bestuur			

De zoektocht naar Jezus, de man van Nazareth en wat we over hem kunnen weten, is een bewogen en complexe geschiedenis. Elk jaar zien vele duizenden boeken over Jezus het daglicht waarvan slechts enkele tientallen een ernstig en betrouwbaar niveau halen.

In 2002 heeft *Wonder en is gheen wonder* al eens grondig aandacht besteed aan dit vraagstuk. Aanleiding toen was de documentaire over de historiciteit van Jezus die door Canvas was uitgezonden; een bedenkelijke BBC-reeks waarin feiten en fictie door elkaar werden gehaald. Een reactie van deskundigen bleef niet uit: de professoren Peter Schmidt en Etienne Vermeersch werden daarom uitgenodigd om hun bezwaren uiteen te zetten. Het korte tv-gesprek resulteerde in een artikel van Peter Schmidt waarin hij de toenmalige stand van het historisch-wetenschappelijk onderzoek neerzette, met als slotvraag: wat kunnen we minimaal over Jezus weten?

Wonder en is gheen wonder opent deze keer met een ingezonden artikel van Bruno Van de Castele waarin hij enkele auteurs bespreekt die - tegen de consensus van de huidige bijbelegese in - de hypothese van een mythische Jezus verdedigen.

Vandaag blijkt deze vraag vooral levendig op het internet.

Houden de argumenten van deze auteurs stand tegenover de solide basis waar geleerden als Schmidt en Vermeersch voor staan, en wat heeft extra onderzoek over Jezus de laatste tien jaar opgeleverd?

Om de lezer een vollediger beeld te geven van deze queeste rond Jezus, besliste de redactie om een standpunt van Etienne Vermeersch te publiceren, die een bestaand (maar blijvend relevant) artikel van Peter Schmidt inleidt. Schmidt verduidelijkt in een bijkomend kaderstuk zijn huidige positie ten opzichte van zijn artikel uit 2002.

Dit lentenummer biedt u een fascinerende zoektocht naar de vraag: Heeft Jezus bestaan? Een historisch-wetenschappelijke benadering.

Tom Schoepen

Wat is het meest controversiële argument dat je kunt gebruiken in een discussie over christelijke religie? Volgens mij is dat de stelling dat Jezus van Nazareth nooit bestaan heeft. De discussie kan zonder problemen gaan over het feit of Jezus al dan niet over water liep en of hij zichzelf als God beschouwde. Op- per echter de mogelijkheid dat Jezus niet bestaan heeft, en het hek is van de dam.

Tien jaar geleden verscheen in *Wonder* van de hand van Peter Schmidt een artikel over de historische Jezus, dat goed genuanceerd de nog steeds actuele stand van zaken weergeeft rond bijbelegese in het algemeen. Conclusie was een beperkte lijst van "bullet points", die weergaf wat we minimaal weten over Jezus van Nazareth. Die minimale lijst wordt ook nu nog door een overgrote meerderheid van onderzoekers aanvaard. Men gaat er in grote lijnen van uit dat Jezus écht leefde, predikte en een gewelddadige dood stierf in Jeruzalem, en dat allemaal aan het begin van onze jaartelling.

Diezelfde conclusie vinden we ook in een recent verschenen boek van Bart Ehrmann over de historische Jezus. Hij is een erkend bijbelegexpert en professor aan de universiteit van North Carolina. Hij vermeldt contextuele geloofwaardigheid, meerdere (onafhankelijke) tradities en het criterium van "dissimilarity" (gegevens die ingaan tegen de voorkeur of agenda van de schrijver). Een concreet voorbeeld is de vermelding van "Nazareth" (een klein boerengehucht) als onwaarschijnlijk geboortedorp voor de Messias.

Bestaat er dan een concrete nood om de verdediging van een historische Jezus nieuw leven in te blazen? Veel wereldschokkends is er niet veranderd de laatste tien jaar. Ook onder het grote publiek lijkt het me erg zeker dat de meeste mensen ervan uitgaan dat Jezus bestaan heeft, zelfs al geloven ze niet in de christelijke god. Erger nog, door de hypothese aan te houden dat Jezus nooit bestaan heeft, lijkt je soms in dezelfde hoek te belanden als van pakweg ontkeners van de maanlan-

dingen. Ehrmann, in een wel erg kwalijk ruikend staaltje van *ad hominem*, plaatst ze zelfs in het rijtje van holocaustontkeners.

"Mythical Jesus" op het Internet

Maar dat is buiten het internet gerekend. Niet dat alles op internet de moeite waard is om over te rapporteren in *Wonder*, maar via internet wordt de hypothese wel nog actueel gehouden. Ik wil hier twee figuren bespreken die een redelijke (weliswaar Angelsaksische) bekendheid verworven hebben met hun standpunt over de niet-historische Jezus ("Mythical Jesus" of MJ in het Engels). De nadruk ligt al lang niet meer op de wonderverhalen of de exactheid van de evangeliën (zoals Peter Schmidt tien jaar geleden nog beweerde), maar wel op hoe de figuur van Jezus beschreven wordt in alle documenten uit die tijd (binnen en buiten de Bijbel), en hoe die figuur zich verhoudt tot gelijkaardige figuren uit de religies en sektes die toen gangbaar waren.

De Canadees Earl Doherty startte een twaalf jaar geleden de website "The Jesus Puzzle", gevolgd door een gelijknamig boek dat ondertussen al een lijvige tweede editie kreeg. Hij is bovendien actief via de "Vridar" blog. Daarnaast is er Robert Price, die een heleboel artikelen en boeken over de Bijbel schreef, maar vooral bekend is van zijn dagelijkse podcast "The Bible Geek". Daarin beantwoordt hij vragen van luisteraars over de meest diverse (en soms obscure) onderwerpen. Deze podcast is er ook in een wekelijkse variant, "The Human Bible", uitgegeven door het Amerikaanse Center For Inquiry. Price zelf, in tegenstelling tot Doherty, heeft een breder interessegebied dan enkel de mythische Jezus en is ook actief via zijn Facebookpagina.

Één ding hebben ze gemeen: beiden hebben niet echt een klassieke academische achtergrond (Doherty heeft zelfs geen doctoraat in klassieke studies of bijbelegese), en ze zijn nooit academisch benoemd. Als scepticus rinkelen dan, ook bij mij, enkele alarmbellen, maar ik zal

"Door de hypothese aan te houden dat Jezus nooit bestaan heeft, lijkt je soms in dezelfde hoek te belanden als van pakweg ontkeners van de maanlandingen. Maar dat is buiten het internet gerekend."

Bruno Van de Castele

proberen aan te tonen dat dit grotendeels onterecht is.

Ze zijn niet de enigen, zo heb je ook Thomas Thompson (specialist in de joodse Bijbel) en recent ook Richard Carrier, classicus gespecialiseerd in religie in de Romeinse periode. Op deze laatste komen we wellicht later nog eens terug, hij heeft namelijk een boek op stapel staan dat een academisch en onderbouwd overzicht belooft te zijn van de huidige stand van zaken. Carrier heeft in een kleine ‘blogoorlog’ al de degens gekruist met de reeds eerder genoemde Ehrmann, wat belooft voor het boek dat Carrier dit jaar wil uitbrengen.

Ik ga spijtig genoeg ook voorbij aan meer ‘folkloristische’ figuren zoals Rene Salm (hij ontkent het bestaan van een dorp als

Nazareth aan begin van onze jaartelling) of Joe Atwill (Jezus wordt opgevoerd als een verzinsel om keizer Vespasianus te legitimeren). Helaas is er erg veel kaf tussen het koren. Het is dan ook uiterst belangrijk om een skeptische houding aan te nemen, en uit te zoeken op welke wetenschappelijke argumenten de theorieën gebouwd zijn.

Vooraleer ik de grote lijnen schets, past ook een “full disclosure”. Ikzelf ben overtuigd van de argumenten aangehaald tegen een historische Jezus, al is het eerder een overwinning “op punten”. De theorie vertoont hier en daar gaten, net zoals zijn tegenhanger trouwens. Bovendien hebben we zo weinig bronmateriaal, gekleurd en dikwijls vervalst of foutief gekopieerd, dat een aantal vooronderstellingen toch niet zo zeker meer lijken te zijn.

Doherty’s verwondering over Paulus

Doherty heeft, zoals eerder aangegeven, geen doctoraat of andere formele aanduiding van zijn competentie in de materie. Hoewel hij weinig over zichzelf loslaat, lijkt hij wel een goede autodidact. De fouten die hij maakt, zijn volgens Carrier eerder typisch voor iemand die niet volledig geschoold is in de materie, maar halen de grote lijnen van de argumentatie niet onderuit. Het is daarom een auteur die we niet zomaar mogen verwerpen of misprijzen, zoals de teneur eerder lijkt wanneer Ehrmann hem bespreekt. Bovendien is zijn argumentatie gebaseerd op en ingebed in de laatste wetenschappelijke stand van zaken binnen bijbel-exegese en kritische tekststudie. Dat vormt voor mij een belangrijk verschil met de typische pseudowetenschappen. Doherty trekt, in zijn eigen woorden, een aantal argumenten en bevindingen door naar een wat minder voor de hand liggende conclusie maar trekt de wetenschappelijke methode zélf niet in twijfel.

De niet-vernoemde Jezus in de brieven

Doherty viseert vooral de apostel Paulus en diens algemeen als authentiek erkende zeven (van de dertien) brieven, omdat ze de oudst geschreven documenten zijn die we hebben (ze dateren uit de jaren vijftig). Doherty stelt dat het erg eigenaardig is dat Paulus zich na zijn bekering niet onmiddellijk naar de bestaande christengemeenschap in Jerusalem haast. Hij trekt eerst nog drie jaar rond als predikant, en gaat dan pas naar Jerusalem, voor slechts twee weken. Hij maakt er kennis met Petrus en ook met Jacobus (die de “broer van de Heer” genoemd wordt), maar met niemand anders.

Galaten 1, 16-19: Ik heb toen [na mijn bekering] geen mens om raad gevraagd en ben ook niet naar Jeruzalem gegaan [...] Pas drie jaar later ging ik naar Jeruzalem om Kefas [= Petrus] te ontmoeten, en bij hem bleef ik twee weken. Maar van de overige apostelen heb ik niemand gezien, behalve Jakobus, de broer van de Heer.

Nergens in dit verslag gaat hij op zoek naar andere getuigen die Jezus in leven gekend zouden moeten hebben, en evenmin gaat hij als een verwoede bedevaarder alle “heilige” plaatsen bezoeken zoals Golgotha en Nazareth.

Paulus baseert zijn bekering en zijn prediking enkel op wat hem geopenbaard werd (wellicht in visioenen) en lijkt niet geïnteresseerd in het zeer recente verleden toen Jezus nog op aarde rondliep. Contrasteer dit met de vierde eeuw, wanneer het christendom officieel toegelaten werd. Sindsdien ontstond er een onafgebroken bedevaart naar het “Heilig Land”, met als eerste Helena, moeder van keizer Constantijn die ondertussen ook heel wat relieken (zoals een stuk van het kruis) meebracht. Paulus, die geen drie eeuwen maar nauwelijks vijf jaar na datum nog veel meer plaatsen en vooral personen zou kunnen ontmoeten, blijkt niet geïnteresseerd.

Een argument dat hier volgens mij wat vergeten wordt, is dat Paulus wellicht erg weinig zin heeft om naar al deze feiten te verwijzen, omdat hij Jezus nooit zelf gekend heeft. De Apostelen hebben natuurlijk wel een betere “pedigree”, rechtstreekse leerlingen gekozen door Jezus. Op diverse plaatsen benadrukt Paulus dat hem zaken openbaard werden door God, ofwel rechtstreeks, ofwel doorheen de Schriften die wij nu kennen als het Oude Testament.

Galaten 1, 11-12: Ik verzeker u, broeders en zusters, het evangelie dat door mij is verkondigd, is niet door mensen uitgedacht. [12] Want ook ik heb het niet van een mens ontvangen of geleerd, maar door een openbaring van Jezus Christus.

Doherty toont hier naar mijn mening overtuigend aan dat “openbaring” en gerelateerde woorden verwijzen naar een mystieke revelatie van hogeraf, zonder menselijke tussenkomst.

Maar ondanks het gebrek aan rechtstreekse afstamming wil Paulus met evenveel autoriteit spreken als de Apostelen, en dat lijkt me begrijpelijk. Soms echter, en dat is dan weer het punt van Doherty, maakt hij het zichzelf nodeloos lastig, en zou hij een dispuut sneller kunnen oplossen door naar Jezus te verwijzen. Doherty lijst 200 referenties op uit alle brieven (niet alleen

de authentieke van Paulus) waar er niet gesproken wordt over Jezus of iets dat hij gezegd heeft, maar waar dat wel passend zou geweest zijn of waar dat de discussie sneller zou kunnen afgerond hebben.

Romeinen 12,17-18: Vergeld geen kwaad met kwaad, maar probeer voor alle mensen het goede te doen. Stel, voorzover het in uw macht ligt, alles in het werk om met alle mensen in vrede te leven.

Hier had Paulus kunnen verwijzen naar de bergrede (Mattheus 5,38-39) om tand om tand te vergelden, maar om te vergeven en je andere wang te keren. Deze tekst uit de bergrede wordt zelfs door een erg kritisch “Jesus Seminar” (jaren negentig) als authentiek beschouwd wordt. Toch wordt die hier door Paulus vermeld als slechts een suggestie, hem ingegeven door de genade van God. Als hij dan verderop een extra onderbouwing wil geven voor deze leerstelling, verwijst hij naar het Oude Testament. Als Jezus hier echt over gesproken had, zou minstens een kleine vermelding op zijn plaats geweest zijn om Paulus’ argument te ondersteunen.

Doherty erkent natuurlijk zelf dat dit *argumentum ex silentio*, namelijk nergens verwijzen naar wat Jezus gedaan of gezegd heeft, niet perfect sluitend is. Apologeten zoals J.P. Holding focussen bijna uitsluitend op dit punt, en speculeren (zonder bewijs) dat er “geen nood” was om zulke zaken te vermelden, omdat iedereen wel wist waar het om ging. Nu kan dat in een aantal van de tweehonderd gevallen gelden, maar niet in alle gevallen, en zeker niet als de tekst duidelijk aangeeft dat de brieveschrijver probeert te overtuigen met, volgens Doherty, alle hem bekende argumenten. Het stilte-argument is daarom nog niet zo zwak als het eerst lijkt. Door niet te verwijzen naar zulk een autoriteit (iets wat elke predikant en pastoor nu zonder problemen en tot vervelens toe doet) lijkt het er inderdaad op dat er nooit zo iemand geweest is.

Geloofsovertuiging van Paulus

Maar waar geloofde Paulus dan wel in? Doherty wijst er - net als Price - op, dat de brieveschrijvers (en niet alleen Paulus) enorm geïnteresseerd zijn in Jezus’ lijden en dood. Deze terechtstelling van Jezus

(de gezalfde, *christos* in het Grieks), was volgens hen echter niet die van een mens en ze gebeurde niet op aarde en ook niet door de Romeinen. Maar ze vond wel degelijk plaats.

In de eerste brief aan de Corinthiërs schrijft Paulus over de “machten van deze tijden” (dikwijls fout vertaald als “heersers van deze wereld”) die Jezus terechtstelden. Door de woordkeuze, de context en onze achtergrondkennis van die tijd kan verondersteld worden dat het niet door de Romeinen gebeurde, laat staan de groep rond de Joodse hogepriester, maar wel omwille van demonen en andere duistere machten die deze ondermaanse wereld in hun greep hebben. Volgens Doherty geloofde Paulus dat de terechtstelling van Gods gezalfde niet op aarde plaats had, maar op een andere, ondermaanse sfeer. De “machten” stellen hem terecht, maar hierdoor komt hun tijdperk ten einde, en zo wordt de spoedige apocalyps, een nieuwe hemel en aarde, voorbereid. Het klinkt als een slechte roman of een goedkope film, maar het is perfect in lijn met de slachting van het Lam in de Openbaring van Johannes (Apk 5). Bovendien ondersteunt Doherty dit met vergelijkingen naar de leefwereld en geloofsovertuigingen in die tijd rond de Middellandse Zee. Jezus heeft wel degelijk bestaan, maar enkel als een godheid die nooit op aarde rondgelopen heeft.

Selectieve lezing

Het risico bestaat natuurlijk dat Doherty zich bezondigt aan een selectieve tekstlezing van de brieven. In zijn laatste boek probeert hij daarom nog vollediger te zijn, en betreft hij niet-canonieke christelijke documenten en vermeldingen door niet-christelijke bronnen in zijn analyse. Zo toont hij dat zowel in een puur joods milieu (gepersonifieerde Wijsheid van Salomon) alsook in christelijke documenten weinig tot geen vermelding te vinden is van het leven van Jezus op aarde. Dat duurt tot tot in de tweede eeuw. De *Didache* bijvoorbeeld, is een christelijke liturgische handleiding, met aandacht voor een rituele maaltijd zonder verwijzing naar Jezus’ leven. Ook vroeger waren er dus christenen die er geen probleem van maakten om Jezus op erg verscheidene manieren (zoals in de Herder van Hermas)

te interpreteren. Het toont volgens mij in ieder geval aan dat het anders kan dan de klassieke interpretatie, zonder dat het een bewijs wordt voor het niet-bestaan.

In enkele gevallen komt Doherty tekort, en vervalt hij net iets te vaak in het interpolatieargument (“vervalsing”, “toevoeging”). Soms lukt zelfs dat niet, zoals het fragment bij Paulus over Jezus “naar het vlees” geboren (bv. Romeinen 1,3), *kata sarka* in het Grieks. Doherty heeft een heel lang hoofdstuk nodig waarin hij de diverse gangbare interpretaties en andere referenties behandelt om te komen tot de uitleg dat het gaat om een soort mystieke relatie van Jezus met ons vlees. “Naar” het vlees dus als een soort vergelijking, maar niet als een referentie “net zoals” ons vlees. Het is niet de achilleshiel van Doherty’s argumentatie, maar het komt toch wat zwakjes over.

Wat wel opvalt, is hoe vertalingen deze theologisch moeilijke term omzeilen. Zo sprak de oude Willibrordvertaling over “naar het vlees” en spreekt de nieuwe gewoon over “een mens”. Wellicht een goede les die we als skepticus uit deze hele complexe discussie kunnen onthouden: let op met vertalingen.

Price, of het wantrouwen van de geschreven tekst

Price is eerder een klassiek geschoold iemand, met zowel een doctoraat in systematische theologie als in Nieuw Testamentstudies. Hij was aanvankelijk een evangelisch predikant, werd geleidelijk aan atheïst, maar bleef actief binnen Bijbelstudie. Ook hij gaat verder dan de conclusies van zijn academische collega’s, maar publiceert weinig in de gangbare academische literatuur. Dit wordt als kritiek tegen hem ingebracht, maar dat is toch wat kort door de bocht. Price heeft wel degelijk zijn verdiensten binnen de studie van het nieuwe testament, ook al gebruikt hij daarvoor niet altijd de geëigende academische kanalen.

De argumentatie van Price draait vooral rond een wantrouwen ten opzichte van de geschreven tekst. Dit komt onder andere tot uiting in “vormkritiek”, waarbij de oorspronkelijke inspiratie voor verhalen gezocht wordt in oudere Bijbelse teksten. Indien dat verhaal dan bijgehouden en doorverteld wordt, betekent dat vol-

gens Price, maar ook volgens experts als Ehrmann, in de eerste plaats dat het de vroege Kerk goed uitkwam om Jezus iets te laten zeggen of doen, en niet noodzakelijk dat het van Jezus zelf kwam.

Wanneer Price dan de evangelies behandelt, poneert hij (net zoals Doherty trouwens) dat het gaat om *midrasj*. Dit is een typisch Joods fenomeen uit die tijd, en wil zeggen dat je een verhaal van het Oude Testament creatief kan interpreteren door het in een nieuw, recent kleedje te herschrijven, zelfs met andere personages en omstandigheden. Deze nieuwe tekst kan je dan alleen begrijpen door te refereren aan de oorspronkelijke tekst, als een soort van commentaar.

Markus als creatieve herinterpretatie?

Dat principe wordt door historici aanvaard wanneer het gaat om de neergeschreven rabbijnse interpretaties of homilieën van rabbijnen uit latere tijd. De toepassing ervan op de evangelies is echter terecht controversieel. Het evangelie van Markus zou dan een midrasj of herschrijving zijn van elementen uit het Oude Testament, waarbij de dood van de dienaar van God (Jesajah 53) een aardse en recente verankering kreeg, inclusief een aantal parabellen en leerstellingen die aan de mystieke terechtstelling werden toegevoegd.

Zo zijn er volgens Price duidelijk parallellen tussen de twee voedselvermenigvuldigingen bij Markus en het wat bescheidener wonder dat de profeet Elisa verrichtte. Ook de genezing van de dochter van Jairus (Markus 5,21-43) vertoont gelijkenissen met een soortgelijke genezing door Elisa van een vrouw uit Shunem, inclusief een gelijkaardige omschrijving van de vreugde van Jairus of de vrouw. Ondertussen toont Price ook nog duidelijk aan dat de evangelisten zich baseerden op de Septuagint, de Griekse vertaling van het Oude Testament.

Op dit verhaal van Markus hebben de andere evangelies dan verder gebouwd. Daarbij hadden deze ook elk hun eigen agenda. Mattheus bijvoorbeeld doet erg zijn best om Jezus als een nieuwe Mozes te laten verschijnen (inclusief geboorte, doodsbedreiging als zuigeling, vlucht en terugkeer uit Egypte). Lukas beschrijft

de hemelvaart van Jezus (in de versie in zijn evangelie, niet de andere versie in de Handelingen) als een persiflage op die van Elisa.

Het sterkste argument vinden we terug in Markus’ verhaal van de kruisiging van Jezus, wat als een doorslag leest van de prachtige klaagpsalm 22. Dit verhaal wordt over het algemeen beschouwd als historisch correct, maar belangrijke details komen duidelijk uit de psalm, zoals het doorboren van handen en voeten, verdelen van Jezus’ kleren door lotje te trekken en natuurlijk de kreet die de totale verlatenheid van Jezus aan het kruis uitdrukt, “God mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten”. Wat door fundamentalisten ironisch genoeg beschouwd wordt als een perfecte voorspelling van het lijden en dood van Jezus is volgens Price eigenlijk een creatieve herschrijving van de Psalm, zonder enige expliciete referentie. Zo wordt het moeilijk om daar nog een historische kern in terug te vinden, tenzij je willekeur toelaat over wat wel en wat niet te schrappen als toevoeging of interpretatie. Ehrmann behoudt zo het “INRI” opschrift op het kruis (“Jezus van Nazareth, Koning der Joden”), maar het argument daarvoor is volgens mij erg zwak en ad-hoc als bewijs van een historisch feit.

Q binnen een Griekse traditie

Price ziet niet alleen parallellen met oude Joodse geschriften, maar maakt ook expliciet de vergelijking van de uitspraken binnen de grondlaag van de hypothetische Q (“Quelle” of bron voor Mattheus en Lukas) en cynische zegswijzen van Epictetus of Seneca. Deze uitspraken aan Jezus toegeschreven zijn dan niet langer die van een joodse predikant, maar krijgen een zware Griekse toon mee. Dit past eerder bij een traditie van cynische denkers (met of zonder historische basis) maar zeker niet bij die van een joodse predikant zoals die in de “bullet points” nog beschreven wordt. Price maakt daarnaast ook vergelijkingen tussen Jezus en Odysseus, al is deze vergelijking niet altijd geslaagd volgens mij. Het is zeker niet onmogelijk, maar wijst eerder op een algemene Griekse inspiratie van de evangelies en voegt weinig toe als argument.

Omkering van de bewijslast voor een historische Jezus

De parallellen zijn over het algemeen goed onderbouwd, maar gelijkenissen zijn nog niet noodzakelijk een aanwijzing voor het fictieve karakter van de evangelies. Price zijn punt is dat het allemaal niet zo origineel is als we wel denken, én dat de inspiratie niet puur joods van origine is. Zijn gedetailleerde opsomming van alle parallellen leest vlot, en zijn ridiculisering is soms erg ontvullend voor verhalen die men misschien al gewoon was te horen sinds de kindertijd. Op zichzelf is dit alles nog geen bewijs tegen een historische Jezus, maar wel een aanwijzing dat hem heel wat zaken in de mond gelegd werden, en een aantal gebeurtenissen op zijn minst verdraaid werden om in een bepaald stramen te passen. De eruditie en het fenomenale geheugen van Price maken dat hij in zijn boeken en vooral in zijn podcasts bij wel elk vers een vergelijking kan maken. Soms lijkt dat wat vergezocht, zoals de reeds vermelde parallel met Odysseus. Onderhoudend is het wel, maar Price laat zich volgens mij soms wat te veel meeslepen.

Stervende en verrijzende goden

Zowel Doherty als Price leggen verder de link met parallele verhalen in de oudheid van stervende en weer verrijzende goden. Price zelf voegt daar nog het archetype bij van de mythische held. Het eerste slaat dan vooral op de figuur van Jezus die sterft en verrijst, het tweede zou dan de oorsprong van de rest van het verhaal rond Jezus moeten verklaren.

De idee dat het verhaal rond Jezus parallellen heeft met dat van andere religies die al bestonden in het Midden Oosten is niet nieuw. De vroege kerkvader Justinus de Martelaar (tweede eeuw) trok zelf al expliciet die vergelijkingen, met de bedoeling het christendom beter ingang te doen vinden bij zijn Romeins publiek. Hij legde echter uit dat deze verhalen door demonen ingegeven waren om het christendom juist te verzwakken. Nu zijn de parallellen die Justinus trekt (o.a. zelfs met een soort hemelvaart van keizer Augustus) erg zwakjes. Price en anderen trekken vergelijkingen met figuren als Hercules, Osiris, Romulus of Mithras. De Egyptische

god Osiris bijvoorbeeld stierf en verrees weer lichamelijk volgens een deel van de ons overgebleven manuscripten, en dat verhaal werd ook verankerd in een historisch verleden. De hemelvaart van Romulus, de mythische stichter van Rome, waarbij hij een Romeinse god werd (Quirinus), kan tekstgetrouw geïnterpreteerd worden als een lijfelijke verrijzenis alvorens die hemelvaart plaatsvond. De verschillen tussen al deze verhalen (Hercules werd verbrand, Osiris opgedeeld in stukken over gans Egypte, Jezus werd begraven) doen volgens mij niet af aan het feit dat er wel degelijk parallellen te vinden zijn.

Het punt is namelijk dat een joodse groepering in een Griekse context claimde om een figuur te aanbidden die op een aantal punten overeenkomsten vertoont met andere geloofsovertuigingen uit die tijd, zoals de mystieke Mithraïsche cultus. Enkel de verschillen naar boven halen, zoals apologisten en ook experts als Ehrmann doen komt een beetje kleinzerig over, en raakt niet aan de centrale stelling van het argument. Price en Doherty beweren niet dat alles perfect overeenkomt, wel dat een aantal zaken overgenomen werden van de burens. Dat is overigens aannemelijk, want het gebeurde ook verder in de geschiede-

nis van het christendom, zoals de geboortedatum van Jezus (25 december, feest der Saturnaliën).

Hier wordt de discussie erg interessant. Het gaat hier niet louter om kennis en interpretatie van een specifieke tekst, maar over wat we precies weten over de verschillende religies in het Romeinse Rijk, gekoppeld aan studie van archeologische vondsten, talen en hun mythes. Het verwijt van mensen als Ehrmann of apologeten zoals JP Holding dat mythicisten zoals Doherty of Price geen “echte” academici zijn, kan hier teruggemaakt worden, want ook zij zijn niet altijd echte specialisten ter zake. De blogoorlog tussen Carrier en Ehrmann (zie hoger) van eerder dit jaar speelde zich dan ook deels op dit punt af, waarbij de *credentials* van Carrier uiteraard prima zijn.

Archetype van de mythische held

Price zelf speelt het argument anders uit. Inderdaad, zo geeft hij toe, het bestaan van parallellen is niet noodzakelijk een bewijs dat Jezus niet bestaan heeft. Hij bestond misschien wel, maar veel weten we er niet over. De parallellen zijn dan verklaarbaar

doordat bijvoorbeeld verrijzenisvisioenen geïnterpreteerd of zelfs gecreëerd werden binnen een bestaande manier van denken en geloven. Er wordt dan een midrasj geschreven omdat dit de geëigende manier is om zulke zaken een plaats te geven, een erg controversieel argument. Voor Price zijn de parallellen met het Oude testament al bijna voldoende om het ganse leven van Jezus overboord te zetten als historische fictie.

Om de historische Jezus echter verder overboord te zetten, bouwt hij verder op een ouder idee van het archetype van de mythische held (zoals Willem Tell of Aragorn uit de Lord of the Rings), met 22 overeenkomstpunten zoals een moeder van Koninklijken bloede die maagd is, een ongewone conceptie, trouwen met een prinses, etc. Misschien valt daar ook direct het probleem op. Die lijst op zich is een interessant resultaat van vergelijkende literatuurstudie, maar de overeenkomst met het verhaal van Jezus is soms ver te zoeken. In de canonieke evangelies schrijven Mattheus en Lukas dat zij inderdaad maagd is, maar de koninklijke lijn van Maria wordt er pas in de kindsheidsevangelies (tweede en derde eeuw) bijgehaald.

Dit is voor mij dan ook het zwakke punt van Price. Mythicisten en dus ook Price focussen dikwijls op Markus als het eerste evangelie, maar dit argument van de mythische held "werkt" pas als we alle verhalen na een eeuw of twee samenvoegen. De verklarende kracht van dit ontstaansargument wordt hierdoor zwak en gaat voorbij aan de verscheidenheid aan christelijke interpretatie (zie boven) die er wel degelijk bestond. Wat Price wel aantoonde met zijn vergelijkende literatuurstudie is dat het mogelijk is dat zulke verhalen kunnen ontstaan zonder dat er een historische figuur was, zoals in een andere joodse sekte uit die tijd (gepersonaliseerde Wijsheid) of, buiten de religie, het geval van Willem Tell. Interessant is ook het recente fenomeen van 'Jedi'-gelovigen, die een hele mythe opbouwen, mét verhalen en wonderen, gebaseerd op de Star Wars saga.

Het blijft een grote verdienste van iemand als Price om al deze parallellen te willen uitvlooien, zelfs met het risico op *Hineininterpretierung*. In sommige artikels blijft

Price eerder op de vlakte. Zo geeft hij aan dat er mogelijk wel een koning Herodes bestond die alle zuigelingen liet uitmoorden, maar acht hij die kans zeer klein. Door brandhout te maken van bijna alles wat aan Jezus toegeschreven werd (inclusief sterven en verrijzenis), blijft er volgens Price maar erg weinig over.

De enkele bullet points (zie inleiding) ogen dan maar povertjes en bovendien slinken ze in aantal. Price draait dan ook graag de bewijslast om. Volgens hem is het niet aan aanhangers van de theorieën van de Jezusmythe om te ontcrachten dat Jezus bestaan heeft (dat is het bewijzen van een negatief, en dus onmogelijk). De bewijslast ligt bij diegenen die Jezus' bestaan willen verdedigen. Bovendien tonen die paar puntjes aan dat we op zijn minst erg weinig weten over de mens Jezus, en veel minder dan van heel wat andere figuren uit de Oudheid.

Besluit

Doet het er eigenlijk iets toe? Maakt het iets uit of Jezus bestaan heeft of niet? Tenzij je gelovig bent, eigenlijk niet. Doherty en Price zijn beiden atheïsten, maar niet alle atheïsten zijn daarom aanhangers van deze theorieën.

Bij de evaluatie van hun theorieën zijn we al lang niet meer beperkt tot de klassieke interpretatie van de canonieke bijbelboeken. Price toont aan dat onze kennis van

de toenmalige context zodanig toegesloten is dat een aantal parallellen niet te ontkennen vallen, inclusief die van een interpretatie van de boeken van het Oude Testament in een nieuwe vorm. Doherty focust onder andere op de canonieke werken en geeft op zijn minst een aantal probleempunten weer. Bovendien wijst hij erop dat we de werken door een enorm gekleurde bril lezen, inclusief de vertalingen die ons soms op het verkeerde been zetten. Je kunt beiden verwijten dat ze "buiten" de academische wereld staan wat betreft hun eigen gepubliceerde werken, maar dit geldt niet voor de bronnen die ze gebruiken. Ze baseren zich op recente ontwikkelingen in zowel bijbelstudie als archeologie, en het is nog niet duidelijk of ze hierbij "te ver" gaan, of gewoon "verder" denken dan hun collega's. Dat moet de toekomst uitwijzen.

Hun voornaamste verdienste is dat ze aantonen dat de theorie dat Jezus niet bestaan heeft, minstens een interessante hypothese is die aangehouden kan worden en niet in een verdomhoekje hoeft te blijven. Doherty's argumenten over de "stilte" in de brieven ondersteunt zijn hypothese dat het christendom gestart is als een mystieke openbarings- en generereliege, dat die hypothese plausibel is en een zekere verklaringskracht heeft. Price met zijn vergelijkende studies en parallellen geeft aan dat de hypothese van een "historische Jezus" niet beter en ook niet slechter is dan diens tegenhanger. Alleen

daarom al verdienen beide auteurs respect, en verdienen ze om grondig gelezen te worden. Omdat ze allebei afwijken van het gangbare standpunt is het wel degelijk nodig om ze hard te bekritisieren, maar wel op hun argumenten en niet op de letters achter hun naam. De rest is dan deel van het normale, wetenschappelijke debat.

Bruno van de Castele studeerde filosofie aan de KU Leuven, en werkt momenteel als project manager in de financiële sector. Hij blogt elke zondag op de Skeptoid Blog.

Voornaamste referenties

- » Richard Carrier, Did Jesus Exist? Earl Doherty and the Argument to Ahistoricity, www.infidels.org/library/modern/richard_carrier/jesuspuzzle.html, 2002
- » Earl Doherty, *The Jesus Puzzle. Challenging the Existence of an Historical Jesus*, 2005
- » Earl Doherty, *Neither God Nor Man. The Case for a Mythical Jesus*, 2009
- » Earl Doherty, The Jesus Puzzle, <http://jesuspuzzle.humanists.net/home.htm>, 2012
- » Bart Ehrmann, *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*, 2005
- » Bart Ehrmann, *Did Jesus Exist? The historical argument for Jesus of Nazareth*, 2012
- » Bernard Muller, Jesus, a historical reconstruction, <http://historical-jesus.info/index.html>, 2012
- » Robert Price, *Deconstructing Jesus*, 2000
- » Robert Price, *The Christ Myth Theory and its problems*, 2011 (verzameling van alle artikels gepubliceerd door Price rond dit onderwerp)
- » Robert Price, The Bible Geek podcast, <http://www.robertmprice.mindvender.com/biblegeek.php>, 2012
- » Robert Price, The Human Bible podcast, <http://www.thehumanbible.net/>, 2012
- » Peter Schmidt, Jezus van Nazareth. Kunnen we er wel iets over weten, in: *Wonder en is geen Wonder*, 2e jaargang nr 2, 2002, pp 2-9

Bullet Points over de Historische Jezus

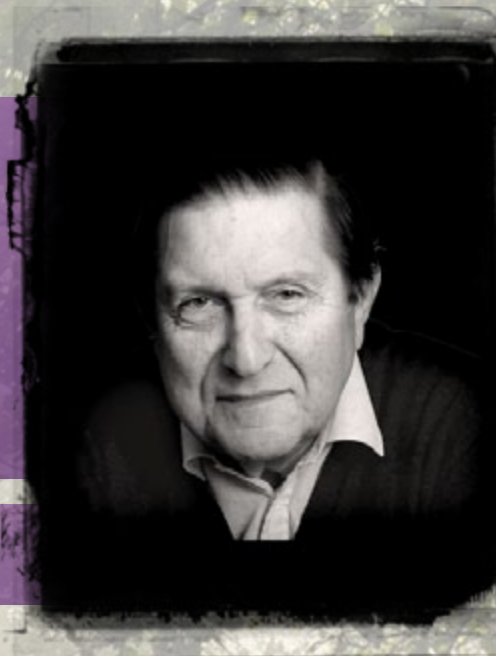

Vrij naar Schmidt, Ehrmann, Muller

- » Jood, geboren in Galilea (Nazareth) aan het begin van onze jaartelling
- » Leerling van Johannes de Doper die zelf een predikant werd, en het einde der tijden en de komst van het Rijk van God aankondigde.
- » Gekruisigd zonder proces rond het jaar 30, door of onder Pontius Pilatus, na verwekken van opschudding in de tempel.

“Wie een zekere historiciteit van de Jezusfiguur niet aanvaardt, staat voor de immense taak om alle teksten die bewaard zijn uit de eerste eeuwen, op een aannemelijke wijze te verklaren.”

Etienne Vermeersch

Ik ben het er mee eens dat de redactie dit stuk over de mythische Jezus publiceert als bewijs van onze openheid van geest en omdat het materiaal bevat over enkele recente publicaties rond deze thematiek. Ik ben echter helemaal niet overtuigd door de zogenaamde argumenten ten voordele van de 'mythische Jezus'. Ik sluit mij in grote lijnen aan bij de indrukwekkende uiteenzetting van Peter Schmidt in een vorig nummer van *Wonder en is gheen Wonder* en ook bij zijn huidige argumenten.

Een belangrijk aspect van die argumentatie ligt erin dat wie een zekere historiciteit van de Jezusfiguur niet aanvaardt, voor de immense taak staat om alles wat er aan teksten uit de eerste eeuwen bewaard is, op een aannemelijke wijze te verklaren. De voorbeelden van dergelijke problemen zijn talrijk. Ik vermeld er slechts enkele. Waarom zoeken Mattheüs en Lucas onderling tegenstrijdige en stuntelige verklaringen om Jezus in Bethlehem te laten geboren worden, als er geen zeer stevige traditie bestond dat hij eigenlijk in Galilea geboren was? Men kon anders een louter 'mythische Jezus' zonder problemen in Bethlehem laten geboren worden. Wat komen Kephass, Johannes en Jacobus 'de broeder des Heren' in die teksten doen als zij geen directe link met een historische Jezus hadden? Waarom is er een conflict tussen Paulus en Kephass en vooral Jacobus, als die hun gezag niet steunen op hun relatie met Jezus? Als authentieke

joden kunnen zij toch niet aan de basis liggen van een mythische Jezus waarvan het model vooral in de hellenistische 'verrezen godheden' te vinden zou zijn?

Alle betogen die vermelden dat sommige passussen in de teksten niet historisch kunnen zijn (onder andere de mirakelverhalen), zijn irrelevant voor de stelling dat er 'een historische Jezus' geweest is, waarvan slechts een klein aantal uitspraken en handelingen met zekerheid bekend zijn.

Er zijn wellicht kleine verschillen tussen de opvattingen van Peter Schmidt en mezelf. Zo ben ik er niet van overtuigd dat Jezus tijdens het leven van Herodes geboren is (ik sluit dat niet uit, maar ik vind dat het niet zeker is). De verwijzingen naar Herodes kunnen berusten op het feit dat er een behoefte bestond om Jezus (koning der joden) als authentieke opvolger te beschouwen van Herodes de Grote, de laatste koning van alle joden. Dergelijke meningsverschillen doen echter niets af aan het feit dat, voor wat de historiciteit van Jezus betreft, onze standpunten grotendeels samenvallen.

Prof. Etienne Vermeersch was vice-rector aan de Universiteit Gent en doceerde er veertig jaar de cursus 'De geschiedenis van het christendom'.

“Tonnen polemische literatuur over Jezus maken dezelfde fout: zij behandelen de evangeliën eerst als historische documenten, om dan gedesillustreerd of triomfantelijk te zeggen dat ze fout zitten.”

Peter Schmidt

neer: Jezus had de politieke bevrijding van Israël op het oog gehad, maar zijn ideaal was jammerlijk mislukt en hij werd gekruisigd. Als substituuut voor het mislukte aardse ideaal hadden de leerlingen er dan maar een bovennatuurlijke geschiedenis van gemaakt en die bleek achteraf een immens succes.

Reimarus had het zelf niet gewaagd zijn stuk te publiceren. Dat deed Lessing na zijn dood. Het boek had het effect van een bom, en bracht stormachtige reacties teweeg. Maar het hek was van de dam. De hele negentiende eeuw door verschenen boeken en studies over de historische Jezus. Zij laten ons de grote namen na van J.G. Herder, D.F. Strauss, B. Bauer, E. Renan e.v.a. In 1906 kwam echter een einde aan die eerste queeste, toen Albert Schweitzer, de latere Nobelprijswinnaar van Lambaréné, een werk publiceerde dat beroemd bleef: *'Von Reimarus zu Wrede. Die Geschichte der Leben Jesu-Forschung.'* Hij betoogde daarin dat men de historische figuur van Jezus eigenlijk niet meer echt kon terugvinden, en toonde aan dat alle moderne auteurs van Jezus eigenlijk een projectie maakten van hun eigen idealen en waarden. Jezus was beurtelings een romanticus, een socialist, een universeel denkend filosoof, een apocalypticus enz... De queeste stakte enkele decennia. Toch was Schweitzer te pessimistisch geweest. De historische kritiek van de 19e eeuw had wel degelijk enkele goede resultaten opgeleverd, al was het maar door het verfijnen van de criteria van de historische kritiek en de tekstkritiek, en door de bewustmaking van het belang van de toen snel groeiende archeologie van het Midden-Oosten. Maar inderdaad - en hoe kon het anders? - de studie van de historische Jezus droeg, zoals alle geschiedschrijving

van die tijd, de last van de ideologische beïnvloeding. Wat Jezus betrof was het bovendien dubbel zo moeilijk om objectief te zijn omwille van de eeuwenoude erfenis die men uit de kerkelijke cultus, devotie en dogmatiek meedroeg, een erfenis die de cultuur in al haar poriën doordrenkte. Er was ook veel emotionele tegenstand van de kant van kerkelijke instituten en gelovigen. Men kon het psychologisch uiterst moeilijk plaatsen dat Jezus Christus uit zijn goddelijke status 'gedegradeerd' kon worden tot object van historisch onderzoek, naast Ramses, Alexander, Caesar of Karel de Grote. Het meeste onderzoek in de 19e eeuw werd dan ook geleverd door liberale protestantse exegeten en historici, of door intellectuelen die de banden met de kerkelijkheid min of meer hadden doorgeknipt.

De tweede grote golf van onderzoek naar de historische Jezus kwam er in de jaren vijftig van de vorige eeuw onder impuls van de leerlingen van Rudolf Bultmann. Bultmann zelf achtte de kennis van de historische Jezus irrelevant voor het geloof, maar mensen als Ernst Käsemann, Günter Bornkamm, Wolfhart Pannenberg, Ernst Fuchs en Wolfgang Trilling achtten het historische onderzoek juist erg belangrijk, ook voor het geloof, omdat het voorkwam dat Jezus uitsluitend tot een mythe, een symbool van universele religieuze en ethische waarden gereduceerd zou worden. De studies uit die tijd profiteren uiteraard al van de enorme vooruitgang van historische kritiek en archeologie, en betekenen een grote stap voorwaarts ten overstaan van de 19e eeuw, niet in het minst omdat ook joodse geleerden zoals Geza Vermes of David Flusser zich actief met de Jezusfiguur gingen bezighouden. Leeuwendeel van zowel de eerste als de tweede golf moet

men in het Duitse taalgebied zoeken. Een derde golf, vaak 'the third Quest' genoemd, kwam op gang in de jaren negentig en duurt momenteel onverminderd voort. Het Angelsaksische taalgebied is daarin nu minstens even belangrijk geworden als het Duitse. Men mag zeggen dat in de beste publicaties - en dat zijn er heel wat - alle registers van de goede historische kritiek in totale vrijheid bespeeld worden, wat een pak uitstekende literatuur oplevert. Met name speelt een veel accuratere kennis van het joodse milieu ten tijde van Jezus mee. Denken we bijvoorbeeld maar aan de nieuwe kennis die de in 1947 ontdekte rollen van de Dode Zee bijbrachten, ook al reppen ze met geen woord rechtsreeks over Jezus of het christendom. Belangrijke nieuwe inzichten in de sociologie van het toenmalige Palestina hebben licht geworpen op de situatie van Jezus en zijn leerlingen. Auteurs als Gerd Theissen, John Dominic Crossan en Markus Borg hebben hun Jezusreconstructie sterk laten beïnvloeden door hun visie op de maatschappelijke structuren en bewegingen van toen. Maar zoals voor alle antieke (en trouwens ook moderne) personages zijn er heel wat onopgeloste divergenties en, wat men voor de figuur van Jezus kan verwachten, er verschijnen ook massa's pulp, gaande van complottheoriën over esoterie naar je reinste history-fiction. Het jammere is wel dat dergelijke ondingen veelal sneller vertaald en verspreid worden dan de ernstige lectuur, want ze lezen vlot, ze zijn spannend, je hoeft helemaal niet gehinderd te worden door enige kennis van zaken, en ze zijn lucratief.

In deze enkele bladzijden is het onmogelijk om een stand van zaken in verband met het historisch onderzoek naar Jezus weer te geven. Het is te immens en te complex. Wat ik wil doen is enkele in mijn ogen uiterst belangrijke topics vermelden, elementaire zaken waarvan men op de hoogte moet zijn wanneer men zich met dit onderzoek inlaat.

De criteria

Elk wetenschappelijk historisch onderzoek laat zich leiden door een aantal strenge rationele criteria waardoor het mogelijk is fictie of legende van historische feitelijkheid te onderscheiden. Men moet daarbij wel in acht nemen dat interpretatie van

teksten altijd moeilijk blijft, en dat ons steeds een groot aantal gegevens zullen ontsnappen. Dat is reeds het geval bij de hedendaagse geschiedenis - denk maar aan de lacunes bij de reconstructie van feiten en motieven i.v.m. de Tweede Wereldoorlog of bij een misdad -, maar voor antieke figuren nog veel meer. De historicus zal zich daarom zelden wagen aan uitspraken in het register van 'zeker weten' (tenzij voor gebeurtenissen en objecten waarover nog rechtstreekse informatie bestaat), maar meestal in het register van 'graden van waarschijnlijkheid'.

Ook voor gelovige onderzoekers is het sinds lang een evidentie geworden dat het historische onderzoek naar Jezus zich principieel aan precies dezelfde criteria moet houden als bijvoorbeeld het onderzoek naar Marx of Hitler. Religieuze overtuigingen kunnen dit onderzoek niet sturen. An-

tireligieuze evenmin. Er bestaan heel wat criteria, die onderling kunnen verschillen naargelang de aard van het bronnenmateriaal waarover men beschikt. Er is bijvoorbeeld een sterk verschil tussen enerzijds nog bewaarde archeologische en epigrafische bronnen (stenen inscripties) en anderzijds literaire bronnen die gebaseerd zijn op mondelinge getuigenis en traditie en die zelf reeds blijf geven van verre-gaande interpretatie. Wat Jezus betreft zijn we volkomen op dit tweede soort bronnen aangewezen. Het betekent echter niet a priori dat dergelijke bronnen van elke historische geloofwaardigheid verstoken zouden zijn. Maar juist daarom is het nodig om de criteria van historiciteit zo accuraat mogelijk te hanteren. Voor ons onderwerp zijn de belangrijkste wellicht: het criterium van verlegenheid of contradictie; van discontinuïteit en/of originaliteit; van meervoudig onafhankelijke getuigenis;

van coherentie; van verwerping en executie (specifiek voor Jezus). Als secundair kan men vermelden: criterium van 'sporen van Aramees' in de bronnen; 'couleur locale'; 'levendige verhaaltrant'; 'tendenzen van de evoluerende synoptische traditie' en 'historisch vermoeden'. Geen van deze criteria kan men los van alle andere gebruiken, geen enkel levert op zich strikte bewijzen. Het vermoeden van historiciteit is veeleer evenredig met de convergentie van de verschillende criteria. Dit geldt ook voor het historisch onderzoek van alle andere figuren uit de Oudheid waarbij we aangegeven zijn op het getuigenis van anderen. En dat zijn er veel.

Er bestaat ook een gevaar dat men, omwille van de religieuze voorgeschiedenis, voor Jezus een overdreven scepsis aan de dag legt, die men voor andere figuren niet gebruikt. Het is begrijpelijk. De objectiviteit is ten aanzien van figuren als Jezus of Mohammed in beide richtingen (voor en tegen) moeilijker dan bijvoorbeeld ten overstaan van Pepi II, Ambiorix of Chanina ben Dosja. Ik vermeld deze laatste figuren omdat we over hen uiteindelijk nog veel minder weten dan over Jezus, terwijl niemand toch hun historisch bestaan in vraag stelt. Het is zelfs juist wat Ed. P. Sanders stelt, namelijk dat we over de persoon Jezus in bepaalde opzichten zelfs meer weten dan over de persoon van Alexander de Grote. 'De oorspronkelijke levensbeschrijvingen van Alexander zijn allemaal verloren gegaan en ze zijn alleen nog bekend omdat ze door schrijvers uit een veel latere tijd werden gebruikt. De oorspronkelijke bronnen over Jezus zijn niet zo lang na zijn dood geschreven, toen er nog mensen leefden die hem hadden gekend.' (Sanders 1996). In elk geval stel ik hier met overtuiging dat alleen zij die het dossier niét kennen het bestaan zelf van het historisch personage Jezus (Jeschoua) van Nazaret nog kunnen loochenen. Maar uiteraard moet elk aspect van het personage aan de criteria van mogelijke verificatie of falsificatie onderworpen worden. Een goede parallel met het probleem van Jezus vinden we bijvoorbeeld in Socrates, die zelf ook geen enkel document nagelaten heeft. We hebben de geschriften van Xenophon, maar het allermeeeste komt uit de geschriften van zijn leerling en bewonderaar Plato. Uitmaken wat er aan historiciteit achter diens fameuze dialogen steekt is

geen makkelijke klus. De Socrates-interpretatie van Plato kan mutatis mutandis vergeleken worden met de Jezus-interpretatie van de evangelisten. We moeten de kritiek scherp hanteren, maar de eigen interpretatie van Plato of Matteüs sluit historiciteit van herinneringen niet noodzakelijk uit.

De bronnen

Voor de kennis van Jezus zijn we voor meer dan 90% aangewezen op de vier canonieke evangeliën (Matteüs, Marcus, Lucas, Johannes). Verder zijn er nog enkele andere gegevens in de andere geschriften

van het Nieuwe Testament: vooral in de Handelingen der Apostelen, maar ook nog in de brieven. De gegevens zijn echter minimaal en betreffen hoofdzakelijk de interpretatie van de dood van Jezus en de zogeheten 'paaservaringen', die in het Nieuwe Testament zelf als verschijningen geduid worden.

Buiten het Nieuwe Testament zijn de gegevens uiterst schaars. Een onafhankelijk bericht over Jezus vinden we misschien bij de belangrijkste joodse historicus van die tijd, Flavius Josephus, maar het werd later ongetwijfeld door christen copisten bijgewerkt. De korte vermeldingen van

Tacitus, Suetonius, Plinius de Jongere en Lucianus van Samosata kunnen onafhankelijk zijn, maar brengen ons eigenlijk niets wezenlijks bij. Noch bij Philo van Alexandrië, noch in de zgn. Tussentestamentaire literatuur (joodse niet-bijbelse apocalyptische geschriften), noch in de rollen van de Dode Zee vindt men enig spoor van Jezus. Hetzelfde geldt voor de (veel latere) Talmoed. Al deze literatuur kan ons echter wel helpen om het politieke, sociale en vooral religieuze klimaat van de eerste eeuw beter te begrijpen.

Wat de zogeheten apocriefe evangeliën betreft - we kennen de titels van een vijftigtal -, ook zij leren ons over Jezus heel weinig tot niets dat als onafhankelijke historische informatie kan gelden. De meeste van deze teksten zijn grotendeels verloren, maar uit de overgebleven fragmenten kunnen we leren dat zij doorgaans met veel zin voor mythologie, magie en fantasie de onbekende aspecten van Jezus' leven invullen (meest uit zijn kinderjaren). Ze dateren alle van na de canonieke evangeliën en werden vaak op het model van deze laatste geconcipeerd. Sommige ervan hebben grote invloed gehad op de volke overleveringen. Zo stammen bijvoorbeeld de geboortegrot van Bethlehem (waarboven de huidige geboortekerk gebouwd werd) en de namen van Maria's ouders Joachim en Anna uit het 2e-eeuwse apocriefe proto-evangelie van Jacobus. De os en de ezel in de stal komen uit het zeer late pseudo-evangelie van Matteüs. Héél misschien vinden we enkele minieme historische herinneringen aan Jezus in een fragment van het zgn. evangelie van Petrus, en aan Jezus' woorden in het bekendste van alle apocriefe evangeliën: het Koptische evangelie van Thomas. Dit laatste werd in 1945 bij het Egyptische dorp Nag-Hammadi ontdekt en is een gnostisch geschrift dat de vertaling is van een 2e-eeuws Grieks origineel. Het kan moeilijk geloofwaardig worden dat de Jezuswoorden van het Thomasevangelie voor een heel groot gedeelte teruggaan op uitspraken uit de toen reeds verspreide synoptische evangeliën en in gnostische zin omgekeerd werden. Maar het blijft mogelijk dat een paar varianten zouden teruggaan op een onafhankelijke Jezustraditie en ons een historisch woord zouden opleveren dat niet uit de bekende evangeliën stamt. Het Thomasevangelie bevat verder geen

enkel verhaal over Jezus. Biografische bijzonderheden hoeft men er dus niet te zoeken.

De studie van de apocriefen is een must voor elkeen die zich op wetenschappelijke wijze met de historische Jezus wil bezighouden omdat zij ons een beeld geven van de evolutie van de Jezustradities. Maar jammer genoeg worden apocriefe teksten vandaag veel misbruikt voor pseudowetenschappelijke complottheorieën naast esoterische en gnostische interpretaties van het christendom.

Het literaire probleem van de evangeliën

In verband met het onderzoek naar de historische Jezus wil ik in dit artikel een aspect van primordiaal belang aanraken dat zeer vaak over het hoofd gezien wordt, met alle misverstanden vandien. Het volstaat namelijk niet de evangeliën aan historische of archeologische kritiek te onderwerpen. Veel belangrijker is een voorafgaande stap, namelijk de literaire kritiek. Het is onmogelijk met kennis van zaken over de historische problematiek van de evangeliën te spreken indien men niet op de hoogte is van hun literaire problematiek. Wat zou men denken van iemand die Hamlet als een stuk historische verslaggeving zou analyseren, om dan de exactheid ervan te bekritisieren? Puur verspilde energie... Tonnen polemische literatuur over Jezus maken dezelfde fout: zij behandelen de evangeliën eerst als historische documenten, om dan gedisillusionneerd of triomfantelijk te zeggen dat ze fout zitten. Wat de evangelisten willen zeggen - en dat geldt ook voor de teksten van het Oude Testament of de Tussentestamentaire literatuur - kunnen we maar achterhalen wanneer we weten welk soort literatuur zij bedrijven. Gedurende de laatste twee eeuwen heeft de nieuwtestamentische exegese een aantal inzichten ontwikkeld waarvan ik hier enkele verworvenheden formuleer :

- » alle evangeliën werden in het Grieks geschreven, tussen ca. 70 en ca. 100;
- » geen van de vier canonische evangelisten was een ooggetuige van de feiten;
- » de evangeliën bevatten een zekere hoeveelheid aan biografisch en historisch materiaal, maar kunnen niet beschouwd

worden als verslaggeving, biografie of memoires; » evangeliën zijn boeken van geloofsverklaring. Zij vormen een literair genre sui generis, een complexe mengeling van overgeleverde herinneringen, symbolisch-religieuze interpretatie en literair-theologische constructie.

Wat dit laatste betreft wil ik hier twee kapitale aspecten vermelden :

1 De Tweebronnen theorie. Deze theorie werd reeds in 1838 door Weisse en Wilke geformuleerd binnen het kader van de zogeheten 'Synoptische Kwestie', de tak van het onderzoek die zich bezighoudt met de genese en de onderlinge relatie van de evangeliën. Sinds Holzmänn (1863) werd de theorie nooit meer afdoend weerlegd, maar integendeel voortdurend door nieuwe gegevens bevestigd. Zij komt op het volgende neer. Het oudste evangelie is dat van Marcus; het werd geschreven door een joodse christen voor een griekssprekend christelijk publiek, wellicht tussen 66 en 73. Deze tijdsfork heeft te maken met de grote Joodse Oorlog, waarvan men vrij unaniem meent dat Marcus er weet van heeft. Alleen is het nog steeds niet perfect duidelijk of zijn evangelie vóór of na de val van Jeruzalem in 70 geschreven werd. De auteur werd lange tijd vereenzelvigd met de figuur van Johannes Marcus die in de Handelingen der Apostelen en in de brief van Paulus aan Filemon, de brief aan de Kolossenzen en de eerste Petrusbrief vermeld wordt. Volgens de traditie was hij eerst gezelschap van Paulus geweest en later van Petrus. Toonaangevende exegeten van vandaag (R. Pesch, J. Gnilka e.a.) zouden de traditionele identificatie echter liever opgeven en houden het eerder bij een anonieme christen. In elk geval was de auteur van het Marcusevangelie zelf geen ooggetuige van de feiten, maar baseerde hij zich op overlevering. De hoeksteen van zijn evangelie vormde de traditie (of reeds een geschreven bron?) over de passie van Jezus, waaraan Marcus andere gegevens uit de Jezustraditie toevoegde. Aan het geheel gaf hij een sterke literair-theologische structuur mee.

In het decennium daarop hebben twee verder onbekende auteurs op hun beurt een evangelie geschreven waarvoor zij de

tekst van het Marcusevangelie als basis-bron gebruikten. Het waren Matteüs, die zijn evangelie schreef voor een gemeente met nog sterk joodse inslag, en Lucas, die schreef voor een compleet gehelleniseerde groep christenen. In de huidige kritische exegese is de overwegende opinie dat Matteüs een jood moet geweest zijn met sterke betrokkenheid op de Tora - een Farizeeër? Een schriftgeleerde zelfs? - die volgeling van Christus geworden was. Lucas wordt vermeld in de Kolossenzen- en Filemonbrief, en ook in de postpaulinische eerste brief aan Timoteüs. Hij wordt op overwegend stilistische en thematische gronden gehouden voor de auteur van twee werken (of een dubbelwerk): het derde evangelie en de Handelingen der Apostelen. In dat laatste boek schrijft hij enkele secties in de 'wij'-vorm, en daaruit heeft men de conclusie getrokken dat hij de gezelschap van Paulus op diens missiereizen moet geweest zijn. Sedert een artikel van Philipp Vielhauer uit 1951 wordt dit laatste echter ook sterk betwijfeld, en verschillende commentatoren houden ook Lucas voor een verder anonieme christen. Er kan echter geen twijfel bestaan aan het feit dat hij een gehelleniseerd en gecultiveerd man was met een grondige kennis van de Septuagint, de Griekse versie van het Oude Testament.

Matteüs en Lucas maakten van Marcus het dragende skelet van hun Jezusverhaal. Naast Marcus gebruikten zij nog een andere, oudere geschreven bron: een verzameling (vademecum?) met uitsluitend overgeleverde uitspraken van Jezus. Deze bron staat nu bekend als de Logienquelle of 'Quelle' (Q). Zij voegden de verschillende uitspraken vrij in hun basistekst in en schiepen er narratieve kaders en inleidingen voor. Ik denk hierbij aan teksten zoals de 'Zaligsprekingen', het Onze Vader, grote stukken uit de 'Bergrede', de parabel van de talenten en vele andere. Naast die twee hoofdbronnen gebruikten Matteüs en Lucas ook nog ander traditiemateriaal, maar ze grepen ook creatief in het materiaal in. De eigen creativiteit van Lucas in de beroemde parabel van de Verloren Zoon of het verhaal van de Emmaüsgangers wordt niet echt meer betwist. In zijn verhaal over de publieke vrouw bij de Farizeeër Simon (Lc 7, 36-50) maken we zelfs mee hoe hij het verhaal van Marcus over de zalving van Jezus in Betanië omvormt tot een verhaal

van vergeving en liefde.

De figuur van de vierde evangelist is de meest enigmatische onder de evangelisten. Het is mogelijk dat zijn naam inderdaad Johannes was - de naam kwam veel voor -, maar de zoon van Zebedeüs en broer van Jakobus de Meerdere (de Jakobus van Compostella) was hij praktisch zeker niet. Wellicht was hij een leidende figuur van een gemengde kerkgemeenschap die een erg complexe wordingsgeschiedenis had gekend en een vaste stek had gekregen in de stad of de streek rond Efese. Hij schijnt een zeer afstandelijke houding aan te nemen tegenover de joden (Jezus is bij hem overigens niet meer gezonden tot Israël, maar tot de hele wereld) en toch komt hij soms verrassend joods uit de hoek. Of Johannes de drie eerdere evangelisten gekend heeft, is een heet debat onder de vaklui. Maar het mag toch waarschijnlijk heten dat hij de tekst van Marcus en wellicht ook Lucas kende. Op het nu reeds bestaande stramien van een evangelie heeft deze anonieme christen dan rond 95-100 een geniale, maar vaak ook duistere narratieve reflectie geschreven op de betekenis van Jezus. Een soort literaire icoon van Jezus. Heel creatief, heel dramatisch en polemisch ook, en waarschijnlijk nauw inspelend op theologische problemen en dissidenties binnen zijn gemeente. Zijn evangelie werd later nog door andere redactoren licht onder handen genomen en vervolledigd. Zo werd het 21e hoofdstuk aan het oorspronkelijke slot toegevoegd.

De gevolgen van deze inzichten der 'Twee-bronnen-theorie' zijn gigantisch. Allereerst betekent het dat de vier evangelisten niet vier onafhankelijke literaire bronnen over Jezus zijn. Mogelijks is er maar één onafhankelijke bron, namelijk Marcus, en hangen de drie andere van hem af. De oudste onafhankelijke bron van onze kennis van Jezus zou dan die 'Quelle' zijn, en misschien ook een passieverhaal waarop Marcus zich gebaseerd kan hebben. In elk geval zoeken exegeten vandaag de zekere historische herinneringen aan Jezus in het passieverhaal en in de woorden die uit de Quelle stammen. Maar het is wel duidelijk dat de evangelisten ook zelf redactioneel hebben ingegrepen in die tradities. Om dat te zien hoeven we maar de zaligsprekingen bij Lucas te vergelijken

met die bij Matteüs: Matteüs heeft aan het oorspronkelijke materiaal ongetwijfeld zaligsprekingen 'van eigen cru' toegevoegd om zijn theologische visie op Jezus vorm te geven. Ook het beroemde verhaal van de Emmaüsgangers is een literaire creatie van Lucas. Men vergelijkt evangelisten dus beter met kunstschilders dan met verslaggevers. Evangelisten hebben bijvoorbeeld zelf literaire kaders gecreëerd om losse overgeleverde woorden in de dramatische

ontwikkeling van hun verhaal een plaats te geven.

Op dit ogenblik is er niet één exegeet meer die nog een cent zou durven verwedden op de letterlijke historiciteit van Jezus' uitspraken in het evangelie van Johannes. De auteur van het vierde evangelie is namelijk in hoge mate een creatief denker, net zoals Paulus, maar met dit verschil dat hij zijn denken in de vorm

van een evangelieverhaal heeft gegoten. Wie dit niet beseft zit binnen de kortste keren goed fout. Er zijn bijvoorbeeld nog steeds auteurs te vinden die de woorden van Jezus in het Johannesevangelie lezen alsof Jezus ze werkelijk zo uitgesproken zou hebben en die Jezus dan op grond daarvan een diploma van psychopaat uitreiken. Dit is een schot niet alleen naast de roos, maar naast de schietschijf. De historische Jezus heeft bijvoorbeeld van

zichzelf nooit gezegd dat hij God was. Dat is een geloofsbelijdenis van de evangelist en zijn gemeente.

Dat Jezus zichzelf met een bijzondere zending bekleed zag lijkt historisch te zijn, evenals het feit dat hij zichzelf situeerde in een heel speciale relatie tot God, die hij zijn 'abba', 'vader' noemde. Maar of hij zichzelf ooit als 'Zoon van God' of 'Messias' betiteld zou hebben, is een onopgeloste

vraag. Op het niveau van de historische Jezus kan de term 'Zoon van God' overigens noch biologisch noch trinitair begrepen worden. Het is meer een omschrijving voor een heel speciale, gevormde relatie met God, zoals die van de koning van Israël. De term Messias (= Christus = gezalfde) is op dat niveau ook een titel voor 'koning van Israël'; aanspraken op goddelijkheid steken er niet in. Deze laatste opvattingen hebben alle te maken met de interpretatie van de vroege Kerk en de latere Kerkvaders en concilies. Jezus lijkt zichzelf wel aangeduid te hebben met de term 'Mensenzoon', een titel die op grond van het boek Daniël (7,13) mogelijk eschatologisch en messiaans geladen kon zijn.

Het belangrijkste gevolg van de tweebronnentheorie is misschien dit: de verschillen tussen de evangelisten zijn over het algemeen niet te wijten aan verschillende herinneringen van ooggetuigen, maar aan redactionele bewerkingen van literaire bronnen door de evangelisten zelf. De historicus moet rekening houden met deze (erg complexe) literaire problematiek, anders dreigt hij voortdurend verhalen en uitspraken te interpreteren op een taalniveau dat het hunne niet is en ook nooit zo bedoeld was.

De intertekstualiteit met de joodse bijbel. Een tweede heel belangrijk punt is dat van de intertekstuele verhoudingen met de Hebreeuwse bijbel of Tenach, bij ons beter bekend als het Oude Testament. Om dit te verstaan dient men het volgende te weten. De hele interpretatie van Jezus' leven, dood en 'opstanding' bewoog zich voor zijn leerlingen en voor de eerste christenen binnen het religieuze interpretatiekader van de wereld waarin zij leefden, d.w.z. die van de joodse Schriften. Wat Jezus uiteindelijk betekende had aanvankelijk enkel zin binnen dit particuliere interpretatiekader. Pas later zou de betekenis van Jezus universeel en ook buiten het raam van de joodse denkpatronen gelezen worden. Jezus kon bijvoorbeeld in de ogen van zijn leerlingen niet de Messias zijn indien hij met deze claim niet op een of andere wijze conform de Schriften was. De term Messias had overigens enkel maar zin tegen de achtergrond van het joodse geloof. Concreet betekent dat onder andere dat de evangelisten, net als eerder Paulus trouwens, Jezus helemaal 'lezen' tegen de

achtergrond van het zogeheten Oude Testament. Het was hun leesleutel voor de gebeurtenissen. Men kan dit goed merken. In de evangeliën - vooral bij Matteüs en bij Johannes - wordt van heel veel gebeurtenissen en woorden uit Jezus' leven gezegd dat zij plaats vonden 'volgens de Schriften' of 'opdat zou vervuld worden wat door de profeten gezegd is' en varianten daarop. De vroegste traditie, die we bij Paulus terugvinden, zei bijvoorbeeld dat Jezus 'gestorven was voor onze zonden volgens de Schriften...' (1 Kor 15, 3v.) Het merkwaardige daarbij is, dat als we die teksten dan gaan opzoeken, zij eigenlijk nooit rechtstreeks naar de gebeurtenissen of woorden van Jezus verwijzen. Zij worden er in een soort associatie mee verbonden. Dit heeft niets met bedrog te maken, maar met een courant procédé van schriftgebruik uit die tijd en later. Men moet het een beetje als volgt bekijken. De Messias moest in de ogen van de gelovige joden per definitie de vervulling brengen van de Schriften. Van het ogenblik nu dat Jezus' leerlingen ervan overtuigd geraakt waren dat de gekruisigde Jezus wel degelijk de Messias was, waren zij er meteen van overtuigd dat hij de vervulling was van de hele Schrift. Dat betekent dat zij al het voorbij onder dit leesraster gingen interpreteren. Concreet illustreren zij die overtuiging door uit de oude geschriften her en der passages aan te halen die associatief goed passen bij feiten en woorden uit Jezus' leven. Ook de joodse schriftinterpretatie deed en doet zulks voortdurend. Er was echter meer, dat erg belangrijk is voor de historische kritiek van de evangeliën. De verwijzing naar het Oude Testament is niet enkel expliciet, maar ook impliciet. Men las een aantal woorden en feiten als het ware automatisch binnen het voorhanden zijnde interpretatiekader van de Schrift, en conformeerde ze eraan. Dit brengt mee dat men zelfs een aantal feiten vertelt volgens bestaande Schriftteksten, en dat de manier waarop de feiten verteld worden reeds de messiaanse interpretatie ervan weergeven. Dit is bijzonder duidelijk in het passieverhaal. De gebeurtenissen van Jezus proces en dood, ook in de versie van Marcus, geven niet zomaar een geregeld verslag van het werkelijke verloop, maar gebruiken bestaande teksten uit het Oude Testament als een soort mal voor het verhaal. Men kan bijvoorbeeld de invloed

van psalm 22 en 69 en van de liederen van de lijdende dienaar uit Jesaja natrekken. We zien ook dat de figuur van Johannes de Doper beschreven wordt in termen die verwijzen naar de profeet Elia, etc...

Wat kunnen we minimaal weten?

Iedere lezer zal begrijpen dat men grondig op de hoogte moet zijn van de complexe materie der tweebronnentheorie en de nog complexere werking van de literaire intertekstualiteit om de historische kritiek van de evangeliëteksten te ondernemen. Dit wil niet zeggen dat de evangeliën op louter fictie berusten, of dat Jezus een fictieve figuur zou zijn, samengesteld uit literaire en symbolische antecedenten. Dit is voor wie het dossier grondig kent zonder twijfel niet het geval. De beste reden om een basishistoriciteit achter de evangeliën te aanvaarden is, buiten de aanwending van de hierboven vermelde criteria van historische kritiek, nog steeds het beruchte scheermes van Ockham, dat eenvoudige verklaringen verkiest boven overbodig ingewikkelde. Indien men het Nieuwe Testament en alles wat erop volgt - dit betekent de hele vroegchristelijke geschiedenis en haar gevolgen tot op vandaag - bevredigend zou moeten verklaren vanuit de stelling dat Jezus een fictie is, dan zou deze theorie zo oneindig ingewikkeld moeten zijn om het 'complot Jezus' te verklaren, dat zij zichzelf hopeloos in de knoei zou werken. Mutatis mutandis wil ik het even vergelijken met De Bello Gallico van Julius Caesar. Voor heel wat gegevens over de Gallische veroveringen is Caesar de enige literaire bron waarover we beschikken. Bovendien is de Gallische Oorlog doorspekt met propagandistische elementen, en staan er manifeste leugens in. Maar ook hier volstaat dit geenszins om de gerelateerde feiten integraal naar het rijk de fictie of propaganda te verwijzen, en wel om dezelfde reden: een verklaring als fictie of complot vergt veel ingewikkelder constructies en hypothesen dan de assumptie van historiciteit.

Tot slot vermeld ik in telegramstijl een aantal gegevens waarover we met voldoende zekerheid kunnen zeggen dat zij historisch zijn. Jezus is geboren ca 7 à 4 vC, rond de tijd dat Herodes de Grote stierf. Hij bracht zijn kinder- en jeugdjaren door in Nazaret

in Galilea. Hij werd gedoopt door Johannes de Doper. Hij verzamelde leerlingen om zich heen. Hij onderrichtte in kleine steden en dorpen en op het platteland. Hij predikte de komst van het Rijk Gods. Rond het jaar 30 ging hij naar Jeruzalem voor het joodse paasfeest. Hij verwekte opschudding in de tempel. Hij hield een laatste maaltijd met zijn leerlingen. Hij werd gevangengenomen en ondervraagd door joodse gezagdragers in Jeruzalem. Hij werd terechtgesteld op bevel van de Romeinse landvoogd Pontius Pilatus. Deze gegevens zijn minimaal, maar kunnen bogen op een grote consensus onder de auteurs van de hedendaagse queeste. Een complete lijst van wat we, met verschillende graden van zekerheid, kunnen weten, zou veel langer zijn. Er zijn bijvoorbeeld in de evangeliën erg interessante gegevens op te delven over de houding van Jezus ten overstaan van de Tora, en meer bepaald de sabbat- en reinheidswetten.

Over het feit dat hij niet enkel als rondreizende prediker, maar ook als wonderdoener en exorcist gekend was, iets waar de joodse historicus Geza Vermes sterk op insisterde, en wat interessante reflexies inhoudt over perceptie, interpretatie en legendevorming. Over zijn paradoxale relatie tot het farizeïsme enz... Maar over deze en zovele andere punten handelen natuurlijk de detailstudies in de overvloedige vakliteratuur.

Tot slot wil ik ter verdere lezing een drietal titels suggereren:

» John Meier, *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus. 3 vols., New York, Doubleday, 1992-2001, 484-1118-703 pp.* . Wellicht de beste grondige studie van het ogenblik. Een vierde en laatste volume wordt nog verwacht.

» Edward P. Sanders, *Jezus, mythe en*

werkelijkheid, Averbode - Callenbach, 1996, 352 pp. (oorspr. Penguin). M.i. momenteel de beste inleiding in de materie in het Nederlandse taalgebied. Neutraal en kritisch, vlot leesbaar

» David Flusser, *Jezus. Een joodse visie, Hilversum, Folkertsma Stichting voor Tal-mudica, 2001, 249 pp.* Erg goed, maar ook erg optimistisch ten aanzien van onze kennismogelijkheden over Jezus.

prof. Peter Schmidt is bijbelexegeeet aan de "Faculty of Theology and Religious Studies" van de KU Leuven. Hij is tevens verbonden aan het seminarie in Gent.

Addendum Peter Schmidt

Mijn hoofdbezwaar tegen de benadering van de auteurs waarop Bruno Van de Cas-teele zich in hoofdzaak beroept is, zoals bijna altijd, het scheermes van Ockham. De constructies die men moet opzetten om te kunnen verklaren waarom iemand Jezus van Nazaret zou uitgevonden hebben - met alles erop en eraan wat in het Nieuwe Testament over hem gezegd wordt en wat het allemaal heeft teweeggebracht - zijn, wanneer men met alle details tenminste rekening wil houden, zo oneindig veel ingewikkelder en zoveel minder rationeel bevredigend dan de aanvaarding van een bestaande figuur aan de basis, dat, wat mij betreft, de algemene vraag eigenlijk wel definitief beantwoord is: er heeft een man bestaan die Jesjoeah heette, met Nazaret verbonden was, en waarover wij enkele basisgegevens als historisch kunnen beschouwen. Dat allemaal los van enige theologische of filosofische, gelovige al dan niet-gelovige interpretatie.

Ik ben de laatste jaren wat los doende met de rol van Paulus als stuk in het dossier over de historische Jezus. Er zijn enkele elementen in zijn brieven (1 Korintiërs, Galaten en Filippiëzen vooral) die mogelijk het zwaarst van allemaal doorwegen in de discussie, precies omdat ze niet rechtstreeks over Jezus schrijven, maar in strijklicht, en helemaal onverklaarbaar worden zonder een Jezus van Nazaret aan de basis. Ze draaien om de kwestie dat Paulus naar eigen zeggen de opkomende christenen vervolgde uit naam van de wet en zijn farizeese tradities, en dat hij zijn evangelie van de wetsvrijheid precies baseert op de assumptie dat Jezus, staande onder de wet, door toedoen van de wet(houders) gekruisigd werd. Het is ook een erg interessant item voor de vraag naar de relatie van het joodse tempelgezag tot het Romeinse gezag ten tijde van Kajafas en Pilatus (een kwestie die sedert de Shoah ietwat taboe geworden is: er verschenen in de voorbije decennia pakken publicaties die de joodse overheid elke vorm van verantwoordelijkheid of aandeel in Jezus' dood willen onttrekken; ik vermoed dat dit soms meer ingegeven is door het slechte geweten van de christenen na de monsterachtigheid waar eeuwenlang antisemitisme uiteindelijk toe geleid had, dan door puur historisch onderzoek).

In een nieuw artikel rond de kwestie zou ik Paulus een ruimere plaats verlenen dan in het artikel van 2002 het geval was. Maar aan de basisthesis verandert dat niets wezenlijks.

Peter Schmidt

Krijgen we Kwakzalvers erkend bij Koninklijk Besluit?

Wim Betz

“Voor alle duidelijkheid: noch antibiotica, noch homeopathie hebben enige genezende werking tegen griep of verkoudheid.”

Wim Betz

Kwakzalverij als alternatief

Het woord kwakzalver heeft meerdere betekenissen, maar als eerste definitie staat in de grote Van Dale: “iemand die nutteloze middelen toepast ter genezing van een ziekte, of middelen beweert te kennen tegen alle mogelijke ziekten...”. ‘Nutteloos’ betekent dat de werking van dat middel voor die ziekte of klacht niet is bewezen. Om politiek correcte redenen worden die ‘alternatieve’ behandelingen dan maar niet-conventionele praktijken (NCP) genoemd. Wie systematisch dergelijke niet-bewezen behandelingen verkoopt of aanprijst is dus een kwakzalver. Het maakt niet uit of hij er al dan niet zelf in gelooft. De verkopers van NCP willen graag tot de geneeskunde behoren, maar zonder aan de ‘conventies’

ervan te moeten voldoen. De voornaamste conventie is dat er overtuigend bewijs moet zijn voor de beweerde werking. Dat bewijs hebben ze niet. Mocht de werkzaamheid van een behandeling wél worden geleverd, dan wordt ze deel van de conventionele geneeskunde.

Toch wel bewijs?

Nogal wat beoefenaars van deze alternatieve praktijken beweren nochtans dat ze wel degelijk wetenschappelijk bewijs hebben, maar dat het opzettelijk wordt genegeerd als gevolg van een immens internationaal complot. Ze bestoken de burgers en vooral de politici met lange lijsten titels van wetenschappelijke artikels, die zouden aantonen dat hun middel werkt, maar na analyse blijkt telkens dat ze niets bewijzen.

Zelfs artikels die al lang werden ingetrokken of weerlegd worden nog steeds vermeld als bewijs. “Als de wetenschap er niet in slaagt om een overtuigend bewijs te leveren voor de werking van onze methode, dan is er iets mis met de wetenschap, want wij zien de resultaten, dagelijks!” Ze beroepen zich dan op ‘bewijs uit de realiteit’: anekdotes, getuigenissen en bevragingen. De mensen willen het, gebruiken het en zijn er tevreden over. Dat volstaat als bewijs, klinkt het.

De meerderheid van de bevolking zou verkiezen zich te laten behandelen door alternatieven, een bewering die indruk maakt op sommige politici. Met vergelijkbare methodes, door keuze van de vragen en bevestigingen, zou je evengoed kunnen aantonen dat de overgrote meerderheid van

de Belgen verkiest om met een fopspeen te gaan slapen en zich liefst verplaatst met een driewielertje en daar erg tevreden over is. Als je vraagt “hebt u ooit...”, dan worden de gekste conclusies mogelijk. Zo zou men ook kunnen bewijzen dat mensen die in huizen met onpare huisnummers wonen minder last hebben van reuma, of grotere neuzen hebben, in vergelijking met de bewoners van de pare nummers in de straat. Die vaststelling zal juist zijn in ongeveer de helft van alle straten. Die publiceren we dan, terwijl we zwijgen over de andere straten, waar het resultaat juist omgekeerd is. Dergelijke vormen van manipulatie zijn trouwens geen monopolie van de alternatieven, het werd soms ook gebruikt door de farmaceutische industrie.

Veel goedkoper?

Een ander veel gebruikt argument voor de erkenning van NCP is dat ze veel goedkoper zouden zijn. Daar zijn beleidsmakers erg gevoelig voor. Marc Justaert -de grote baas van de CM - verdedigde zijn terugbetaling van homeopathie door te stellen dat hij daaraan de voorkeur geeft boven “dure antibiotica om een verkoudheid te behandelen”. Dat advies lijkt zinnig, maar klopt niet. Niet alle antibiotica zijn heel duur, sommige zijn zelfs goedkoper dan homeopathische middeltjes. Behandelingen aanbevelen enkel op basis van de prijs, zonder rekening te houden met de werking of efficiëntie is absurd. Voor alle duidelijkheid: noch antibiotica, noch homeopathie hebben enige genezende werking tegen griep

of verkoudheid. Als er moet gekozen worden tussen twee zinloze behandelingen, dan is het inderdaad voordeliger om de goedkopere te kiezen. Maar zou het niet verstandiger en eerlijker zijn geen zinloze behandelingen aan te raden?

Valse beloften

Aan de mensen die absoluut toch iets willen innemen bij een verkoudheid of griep, kan ik het vertrouwde Amerikaanse recept aanraden: kippensoep. Ben ik nu ook een kwakzalver omdat ik een niet werkzaam middel promoot? Neen, want ik maak geen belofte dat uw griep sneller zal genezen, en kippensoep kan lekker zijn. Is de fabrikant van antibiotica een kwakzalver? Neen, want nergens beweert hij dat zijn product griep geneest.

De verkopers van homeopathische middeltjes tegen griep doen dat wel. Wist u dat de homeopathische fabrikant Boiron in de VSA miljoenen dollars moet betalen aan de klanten die ze misleid heeft met haar reclame voor hun goed verkopend middeltje tegen griep en verkoudheid? Dat middeltje kost hier tien à dertig euro. De reeks valse beloften die door de verkopers van NCP worden gemaakt is eindeloos. Het kwakgehalte zit niet in het product maar in de misleidende beweringen die erover gemaakt worden. Dat is consumentenbedrog.

De bevolking heeft recht op kwaliteit

In 1999 besloot Marcel Colla, de toenmalige minister van volksgezondheid, dat die

1 <http://theness.com/neurologicablog/index.php/boiron-settlement-homeopathic-active-ingredients-are-neither/>

NCP een belangrijk maatschappelijk fenomeen zijn en dat er een wettelijke regeling nodig was "om de bevolking te beschermen en om goede kwaliteit NCP te verzekeren". Een doordenkertje is: hoe meten we de kwaliteit van consumentenbedrog? Die 'wet-Colla' bepaalt dat er een aantal adviserende commissies moeten gevormd worden, samengesteld uit voor de helft academici en voor de helft "beoefenaars van de NCP". Tien jaar lang gebeurde er bijna niets, tot in 2010 de Belgische staat werd veroordeeld om een dwangsom van 5000 euro per te maand te betalen aan de osteopaten, wegens niet uitvoeren van de wet, waardoor hen "de kans op erkenning was ontzegd". Dan moest het ineens snel gaan. De commissies voor homeopathie, acupunctuur, chiropraxie en osteopathie werden benoemd, niet zonder problemen en met latere correcties. Vergaderingen werden belegd aan hoog tempo, soms op zeer korte termijn, zelfs in volle examentijd, zodat de academici vaak niet aanwezig

konden zijn. Tegen november 2012 moesten de adviezen klaar zijn, alhoewel de verplichting tot betaling van die dwangsom was gestopt zodra de paritaire commissie was benoemd. Meermaals werd getracht aan de commissieleden een plicht van geheimhouding op te leggen tot alles in kannen en kruiken zou zijn.

Al vlug bleek alweer hoe krakkemikkig die wet-Colla is, onduidelijk en voor tegenstrijdige interpretaties vatbaar. De erkenning van de vier genoemde NCP was volgens de ambtenaren al een uitgemaakte zaak, enkel de modaliteiten moesten nog ingevuld worden. Besprekingen over de (on)werkzaamheid en medische indicaties werden geweigerd. Vragen naar een bruikbare definitie van de te bespreken praktijk en bemerkingen over de erg verschillende en contradictoire strekkingen binnen die praktijken werden genegeerd en almaar uitgesteld.

Wil het ministerie erkennen of gewoon maar registreren? Hierover werden tegenstrijdige signalen gegeven. Aanvankelijk zou het enkel registratie worden -de tatoeëerders werden aangehaald als een precedent-, maar uit de opgelegde agenda's en de voorstellen blijkt dat het de bedoeling is om een parallel systeem van medische erkenning of specialiteit te installeren. Ondanks de hoge frequentie van vergaderen was er bijna niets klaar in november 2012. In december werden dan toch enkele "finale adviezen" aan de minister overgemaakt, zes weken na de laatste vergadering en zonder formele goedkeuring door de commissie.

Homeopathie gedefinieerd

Die adviezen worden inhoudelijk erg betwist om meerdere redenen. De wet-Colla bepaalt dat van elke NCP een definitie moet gegeven worden en dat er moet aangetoond worden dat ze een positieve invloed heeft op de gezondheidstoestand van de patiënten. In het uiteindelijke advies aan de minister wordt beweerd dat de definities gemaakt zijn. Aan u om te oordelen of het volgende proza een werkbare definitie is: "De homeopathie is een medische behandeling die ontwikkeld is door de Duitse geneesheer Dr. Samuel Hahnemann

2 Annexe III C - CP3 - Avis CP système enregistrement dernière version OK.pdf

op basis van het ancestrale principe (sic) van de gelijkheid. De homeopathie is gebaseerd op drie basis principes: de individualisatie, de gelijkheid tussen de symptomen van de patiënt en deze verkregen door provings en de dynamisatie. Het doel van de homeopathische behandeling is het verkrijgen van een therapeutisch effect op de symptomen door de toediening van een gelijkend, gedynamiseerd en verdund geneesmiddel om zodoende zo weinig mogelijk nevenwerkingen te garanderen." Hoefte het nog worden herhaald dat die "principes" of wetten van de homeopathie nooit bevestigd werden in de realiteit?

Een vraag van de academici om de uiteindelijke conclusies van het KCE en de Academies te citeren als "homeopathie is een placebo-behandeling" werd verworpen omdat dit zou getuigen van "weinig respect". Even eraan herinneren dat de helft van de commissieleden hun brood verdienen met de verkoop van die behandelingen. Het advies aan de minister beweert ook dat de "positieve invloed op de volksgezondheid werd aangetoond", wat gewoon nonsens is en een gevaarlijk precedent. Als men een enquête over tevredenheid bij de klanten als een bewijs aanvaardt, zou men evengoed aan rokers kunnen vragen of ze tevreden zijn over hun tabak en daaruit besluiten dat roken een positieve invloed heeft op de volksgezondheid.

Het advies schrijft ook dat "de beroepsverenigingen waken over het naleven van de codes" door hun leden en het onderwijs controleren. De werkelijkheid is heel wat anders. Wie bijvoorbeeld de gevaarlijke leugens leest die sommige homeopaten vurig verkondigen over ziekten en vaccinaties, moet wel besluiten dat het met die code niet zo nauw steekt. Bovendien worden dergelijke antivaccinatie-kruisvaarders aanbevolen op de website van hun vereniging.

Die voorbeelden bevestigen nogmaals dat die verenigingen hun leden niet kunnen of willen beteugelen en dat hun beweringen daarover ver van de waarheid verwijderd zijn. Enkele weken geleden werd dit nog eens dramatisch aangetoond door de BBC in een reportage over de bedrieglijke "homeopathische vaccinaties" en ook in het Britse proces over de valse beloften door chiropractors. Enkele weken geleden

3 zie of Google naar BBC South West on the evils of homeopathic "vaccines"

was er hier nog het geval van de alternatieve arts die valse attesten van vaccinatie schrijft.⁴ Dit advies aan de minister is dus niet bepaald een voorbeeld van betrouwbare informatie.

Hoe zijn die adviezen tot stand gekomen?

Elk advies begint met een inleiding, "Gelet op... overwegende dat..." wat de indruk geeft dat er geverifieerde feiten opgesomd worden. Die teksten werden opgesteld door de administratie. Die heeft zich flink laten inspireren door de propagandateksten van de NCP zonder het waarheidsgehalte ervan na te gaan. Enkele voorbeelden: de "bewijzen" voor homeopathie, de bewering dat de UCL een universitaire diploma homeopathie levert en dat homeopathie in Frankrijk en Nederland een officieel erkende medische specialiteit zou zijn, en zo meer.

Anderzijds werden de duidelijke conclusies van de rapporten van officiële wetenschappelijke instanties als het Nationaal Kenniscentrum voor de Volksgezondheid KCE en van de Koninklijke Academies voor Geneeskunde nauwelijks vermeld. Herhaaldelijk werd gevraagd om duidelijk onderscheid te maken tussen de beweringen van de NCP verkopers en die van de universiteiten, maar daar werd niet op ingegaan.

De zittingen van de commissies eindigden meestal met een stemming over één of twee zeer algemene zinnen. In het verslag van de vergadering staat soms niet vermeld over welke uitspraak er uiteindelijk gestemd werd.⁵ Zo wordt de indruk gewekt dat de volledige tekst de goedkeuring van de volledige commissie kreeg.

Op 23 januari werden de adviezen voorgesteld aan de Parlementaire Commissie Volksgezondheid door de voorzitters van de commissies, de ambtenaren Cuyper en Van Hoegaerden. Ze pleitten voor erkenning omdat ze menen dat er afdoend bewijs werd geleverd voor de werking. De protesten van de universiteiten werden

4 <http://www.gva.be/nieuws/wetenschap/aid1326787/nog-steeds-dokters-bereid-om-vals-vaccinatieattest-voor-polio-af-te-leveren.aspx>

5 Voorbeeld: verslag laatste paritaire comm van 29 november 2012.

weggewuifd met de beweringen dat ze genoeg kansen hadden gekregen om hun standpunt te verwoorden en dat enkel de Vlaamse universiteiten nog dwars zouden liggen. Dat staat nochtans in schril contrast met de gemeenschappelijke verklaring van alle Belgische universiteiten.

Toen rond kerstdag de teksten van de uiteindelijke adviezen bekend werden, kwam er immers een stroom van protesten op gang, die nu nog voortduurt. De Vereniging van Artsensyndicaten BVAS vraagt om een halt toe te roepen aan het uitvoeren van onwettige geneeskunde en de wet-Colla definitief naar de prullenmand te verwijzen. De Nationale Raad van de Orde van geneesheren verwijst naar de adviezen van de Koninklijke Academie voor Geneeskunde en van het KCE. De rechtstreekse toegang tot praktijken die geen doeltreffende werking hebben is ontoelaatbaar zonder voorafgaand medisch onderzoek uitgevoerd door een erkend huisarts of specialist.⁶

Alle Belgische Universiteiten, dus ook de Franstalige, weigeren onderwijs te organiseren in niet bewezen behandelingen. Ze wijzen erop dat enkel (tand)artsen een diagnose en indicatie tot behandeling mogen stellen. Ze waarschuwen voor mogelijke oneerlijke concurrentie met erkende kinesitherapeuten -die enkel op voorschrift mogen behandelen- indien chiropractors en osteopaten vrije toegang tot de eerste lijn zouden krijgen. Dit standpunt werd ondertekend door door KULeuven, UGent, VUB, ULB, UA, ULG, Univ. de Mons, UHasselt, UCL, Univ. de Namur. Ook de studenten Geneeskunde van alle universiteiten verstuurden een gezamenlijke verklaring waarin ze het universitaire standpunt van de decanen onderschrijven. Deze werd ondertekend door het Vlaams Geneeskundig Studenten Overleg en door het Comité Inter-Universitaire des Etudiants en Medicine.

Op 2 mei werd er nog eens een gemeenschappelijk standpunt gepubliceerd door volgende organisaties: de Franstalige en Nederlandstalige verenigingen van huisartsen (SSMG en Domus Medica), door

6 <http://www.ordomedic.be/nl/adviezen/advies/toegang-tot-de-niet-conventionele-praktijken-inzake-de-geneeskunde>

alle beroepsverenigingen van artsen (VAS, ASGB, VBS), door alle decanen van de faculteiten geneeskunde, door de Koninklijke Academies voor Geneeskunde, en door de verenigingen van de studenten Geneeskunde. De minister lijkt niet erg onder de indruk. Ze wil de erkenning van NCP uitvaardigen onder de vorm van een Koninklijk Besluit, dat niet door het parlement moet goedgekeurd worden, maar enkel door de ministerraad. Zij wil dit nog voor de zomer afhandelen.

Op 15 mei liet de minister weten dat zij eerst de homeopathie wil regelen. Ze wil 'homeopaat' als een nieuwe beschermde medische titel erkennen, met een eigen erkenningscommissie buiten de normale medische procedures. Naast artsen en tandartsen, zouden we dus ook een categorie 'homeo-artsen' krijgen, met een speciale erkenning voor het voorschrijven van pompwater of suikerbolletjes. Dit overtreft de beste Kafka. Elke arts mag een voorschrift met een actief product maken, maar als hetzelfde product oneindig verdund en ritueel geschud werd, dan zou enkel de homeopaat bevoegd zijn? Wetelijk gezien is dat totale onzin. Die homeopathische producten zijn vrij verkrijgbaar omdat er geen actief product mag inzitten (volgens EU-regelgeving). De naam op het etiket is de enige manier om een middel met een zogenaamde 'hoge potentie' te onderscheiden van het oplosmiddel of van een ander middel. Niemand kan het onderscheid maken tussen een homeoverdunning (geschud en geklopt) en een gewone verdunning. Wie meent dat onderscheid wel te kunnen maken kan zich melden voor de SKEPP-test waarmee 1 miljoen euro te verdienen is. Misschien is het enkel de bedoeling om aan de artsen-homeopaten een titel te geven zodat ze daarmee reclame mogen maken en immuun worden voor straffen wegens lichamelijke schade door onwetenschappelijk handelen? Binnen enkele dagen zal aan de commissie gevraagd worden om een advies te geven over hoeveel uur les vereist is om erkend homeopaat te worden. De universiteiten weigeren dit te onderwijzen. In het ontwerp van advies wordt de "faculteit van homeopathie" vermeld, die zou bestaan uit een viertal "scholen", één daarvan is het privé-adres van een veearts. Het is te verwachten dat er zal getracht worden hiermee die faculteit officieel te erkennen.

De minister wil ook paramedici gaan erkennen als homeopaat, wat nog meer problemen zal opleveren. Zou er in dat ministerie echt niemand zijn die mevrouw Onkelinx kan wijzen op het totaal absurde van haar voornemen?

De drie andere NCP zullen dus later aan bod komen. Zullen die "krakers", de osteopaten en chiropractors en de naaldenprikkers er in slagen om als een apart medisch beroep erkend te worden, met bevoegdheid in eerste lijn en met een eigen diagnose? Het lijkt die richting uit te gaan. Op wetenschappelijke grond is dat niet te verdedigen, gezien het zeer beperkte bewezen nut van die behandelingen en het hoge kwak-gehalte van heel wat adepten die menen zowat alles "holistisch" te kunnen behandelen. Dit is onaanvaardbaar en gevaarlijk. De krakers en prikkers zonder diploma van arts of kinesitherapeut voeren nu al openlijk en ongestoord praktijk, ze doen aan onwettige uitoefening van de geneeskunde, maar niemand legt hen iets in de weg. Als de minister hen geen diploma bezorgt, dan zullen ze een andere weg zoeken om zichzelf te diplomeren. De chiropractors en homeopaten zijn al druk bezig om via de EU een "standaard" te laten vastleggen voor hun eigen opleidingen. Ze hebben daarvoor wel een erg speciale weg gekozen, een organisme dat zich vooral bezig hield met industriële normen: The European Committee for Standardization (CEN,

Comité Européen de Normalisation) Ze hopen op die manier zichzelf te gaan erkennen en controleren. De ervaring in andere landen bewijst dat we geen illusies moeten maken over de waarde van die zelfcontrole.

Als de uitoefening van onbewezen behandelingen wordt voorbehouden aan artsen met een speciale erkenning, dan worden die "quacks with a licence to kill". Dan zullen de niet-artsen die nu al kraken, homeopathie, acupunctuur of Chinese Geneeskunde toepassen in hun achterkamertjes gewoon blijven werken. Het gerecht zal zoals voorheen bijna nooit vervolgen, tenzij bij erge schade, en alles zal bij hetzelfde blijven. Het probleem van de illegale behandelaars zal niet verdwijnen. Om die enigszins in toom te houden zou men al een categorie van welzijns- of goedgevoelbehandelaars moeten toestaan, waarbij geen enkel bewijs voor werkzaamheid vereist zou zijn. De wet-Colla is dus een maat voor niets.

Wordt nog vervolgd.

Wim Betz
18 mei 2013,

Wim Betz is emeritus diensthooft van het centrum voor huisartsenopleiding aan de VUB. Hij is stichtend lid en ondervoorzitter van SKEPP.

Negentien februari 2013 was voor velen in Vlaanderen een gitzwarte dag. Gentenaar Patrick De Witte, in brede kring bekend als (pdw), overleed onverwacht aan een hartfalen. Patrick was wellicht op de eerste plaats bekend, en ook berucht en gevreesd, als journalist. Hij schreef bijzonder eigenzinnige, spitse en hoogst intelligente recensies, columns en essays voor uiteenlopende bladen en kranten zoals Humo, Deng, De Morgen en De Standaard. Het laatste jaar van zijn leven was hij hoofdredacteur van P-Magazine.

Als schrijver, journalist en redacteur zal hij door vriend en vijand worden herinnerd als iemand die volkomen autonoom zijn opinies ventileerde en nooit of te nimmer de weg van de minste weerstand koos. Maar zijn creatief en organiserend vermogen was veel groter dan dat. Hij was ook actief als drummer, eerst bij *The Misterys*, later bij de bekende reggaegroep *The Skyblasters*. Met zijn productiehuis 3Keys maakte hij veelbesproken programma's zoals "Kijk eens op de doos" en "De vloek van Vlimovost". Van bijzonder belang waren zijn inspanningen voor het comedy genre. Zijn programma *Comedy Casino* maakte internationale comedians bekend in Vlaanderen en gaf een forum aan meerdere Vlaamse beginnende *stand-upcomedians*.

Patrick zelf hield in het bijzonder van komieken met een maatschappijkritische inslag, zoals de eveneens veel te vroeg overleden Amerikaan Bill Hicks, of de Vlaming met Engelse roots Nigel Williams. In Patrick's engagement voor SKEPP kwamen enkele van zijn karakteristieke eigenschap-

Afscheid van (pdw)

pen samen: scherpzinnigheid en humor, maar ook verontwaardiging over onrecht en over uitbuiting van menselijke naïviteit en wanhoop.

Patrick nam voor het eerst deel aan een actie met SKEPP in 2004. Toen dronk hij, samen met een dertigtal andere skeptici, een homeopathisch verdunde "overdosis" van slangengif, arsenicum en belladonna. Het was een actie die (pdw) wel moest aanspreken: humoristisch, maar tegelijkertijd vernietigend uithalend naar onzin. Zoals een beeld soms duizend woorden waard is, kan een enkele actie gericht tegen pseudowetenschap en bijgeloof effectiever zijn dan meerdere gerandomiseerde, placebogecontroleerde dubbelblindstudies. Het zette velen aan het denken over de geloofwaardigheid van Hahnemanns dogma's. Veel homeopaten konden er niet om lachen. Een enkeling vond de actie levensgevaarlijk. Later trad hij zelfs toe tot het bestuur van SKEPP en nam hij de organisatie van de skeptische prijzen, de "skeptische put" en de "skeptische vijs" op zich. Hij bracht de prijzen onder de aandacht van de media en zorgde ervoor dat de uitreikingen telkens bijzondere gebeurtenissen werden, waar iedereen die erbij was bijzonder fijne herinneringen aan overhoudt. Steeds vaker werd hij door de media gecontacteerd over skeptische kwesties en over de standpunten en activiteiten van skepp. Skeptische organisaties wereldwijd krijgen door critici vaak het etiket op gekleefd van overdreven ernst en zelf toegekende zwaarwichtigheid.

Patrick gaf aan SKEPP een lichte, humoristische toets. Hij ging compromisloos tegen onzin in, maar nooit zonder humor. Hij slaagde erin om de comedywereld, zijn natuurlijke biotoop, probleemloos te integreren met al zijn skeptische engagementen. Uiteraard stootte hij soms mensen tegen de borst, en natuurlijk ging hij soms doelbewust uit de bocht in zijn columns. Men kan niet de meest dierbare overtuigingen van mensen aanvallen zonder voor pijnlijke tenen te zorgen. Maar zijn intenties waren steeds constructief. Hij sloeg spijkers met koppen, maar nooit zonder glimlach, ook al moesten diegenen die zich aangesproken voelden die vaak tussen de regels vinden of konden ze, in

het beste geval, hoogstens groen lachen. Het volgend (pdw) citaat, uit een blogstukje van 27 mei 2006, geeft dit alles goed weer:

"Alle onzin op de wereld spruit voort uit de werkelijk bespottelijke gedachte dat de mens het centrum van alles is en dat iedere mens apart ook nog eens volstrekt uniek en speciaal is. Die groteske dwaling, want dat is het, heeft ons een geweldige hoop nonsens opgeleverd. Een waaier aan godsdiensten bijvoorbeeld (*we zijn zo speciaal dat het niet anders kan of een onzichtbaar almachtig wezen waakt over ons en zal ons uiteindelijk de eeuwigheid schenken*) maar ook een boel UFO-quatsch (*we zijn zo uniek dat het niet anders kan of intelligent buitenaards leven reist regelmatig door de kosmos naar de aarde om ons te bestuderen, ons af en toe te ontvoeren en daarbij in ons rectum te kijken of het geheim van het heelal er soms niet in schuilgaat*), alsook een ware zondvloed van zweverige alterneuterij (*we zijn zo speciaal dat het niet anders kan of het wetenschappelijk volstrekt niet aan te tonen effect van homeopathische middelen treedt wel degelijk op als wij ze innemen*), we mogen zeker dat aanhoudend gedaas over het, ahum, paranormale niet vergeten (*we zijn zo speciaal dat het niet anders kan of na onze dood zullen we van gene zijde nog contact met de levenden hebben, zelfs al moet dat in de gedaante van een kikker*) enzo-voort, enzovoort. Telkens weer is de onzin terug te voeren op de illusie als zouden we allemaal heel erg bijzonder zijn en niet, zoals Michel Houellebecq het zo treffend en naar waarheid formuleerde, slechts een tijdelijke rangschikking van moleculen."

Toch heeft door het overlijden van (pdw) een zeer unieke en bijzondere rangschikking van moleculen haar structuur verloren. Levensgenieter, schrijver, journalist, hoofdredacteur, muzikant, comedian, televisiemaker, vader, echtgenoot, zoon, vriend, kameraad, opiniemaker, onzinbestrijder en scepticus. Patrick was dit alles en meer, telkens met al zijn verstand en vermogens, telkens met rede, emotie, humor en liefde. Bedankt voor alles Patrick, in het bijzonder voor wat je voor SKEPP hebt gedaan. We zullen je hard missen.

de redactie en het bestuur van SKEPP

Kwakzalvers zonder grenzen

Luc Bonneux

Op 15 en 16 januari wandelde homeopate Anne Vervarcke van Knokke naar Oostende, dit ten voordele van "Homeopathy for Health in Africa". Dit is een non-profitorganisatie met als missie: (ik vertaal) "het lijden van HIV-AIDS te verlichten met klassieke homeopathie" en "om de homeopathische geneesmiddelen meest succesvol in de behandeling van HIV-AIDS te identificeren". Naast de eigen tovenaars en charlatans, moeten we Afrikanen nu blijkbaar ook plezieren met de Europese kwakzalverijen.

Een ander Nederlandse initiatief is 'Homeopaten zonder Grenzen', een bende die meelift op het succes van Artsen zonder Grenzen om de kwakzalverij te promoten bij ongeschoolde Afrikaanse dorpelingen. Het ontgaat de nuttige idioten van de antiwetenschappelijke natuurideologie dat Big Homeopathy een industrie is met een miljardenomzet. Waar Big Pharma van zeer nabij in het oog wordt gehouden, heeft Big Homeo door sluwe lobbying steeds weer uitzonderingen op de strenge farmaceutische wetgeving weten te bedingen. Nu door het succes van de evidence-based medicine de druk wordt opgevoerd om Big Homeo te behandelen als een normaal bedrijf en het consumentenbedrog niet langer te tolereren, vluchten ze, net als de tabaksindustrie, naar ontwikkelingslanden om er langer te kunnen profiteren van een zwakke wetgeving en arme, ongeschoolde Afrikanen.

Homeopathie stamt uit de negentiende eeuw. De homeopathie had toen het voordeel dat het een ongevaarlijk placebo was, wat van de toenmalige medische praktijk niet kon worden gezegd. In de twintigste eeuw nam de reguliere geneeskunde echter een grote vlucht. De homeopathie werd een wegwijzende tak van de alternatieve geneeskunde. Maar een deel

van de naoorlogse babyboom nam een romantische antiwetenschappelijke natuurideologie aan. In een maatschappij die de natuur succesvol had uitgebannen, werd het gemakkelijk vergeten dat in natuurlijke omstandigheden één kind op twee sterft, en één vrouw op acht overlijdt door zwangerschap en bevalling. De natuur is geen lieve moeder, maar een amorele moordenaar. Hoewel deze babyboomers lang konden studeren, bleven ze in een soort eeuwigdurende puberteit ieder zot idee omarmen, als het maar werd verkocht met deze antiwetenschappelijke natuurideologie als discours. In een tijd die in toenemende mate dreef op perceptie, ontstond zo een gouden opportuniteit voor homeopathie, een geneeswijze die louter perceptie is. Er vielen gouden bergen te verdienen aan de verkoop van water en alcohol met een duur etiket.

Hoewel de evidence-based medicine onverdroten heeft gedocumenteerd dat homeopathie niet werkt, moet ik als rechtzinnig 'popperiaans' epidemioloog toch vermelden dat dit onderzoek regelrecht onethisch was en een feitelijke overtreding van de principes van de evidence-based medicine. Evidence-based medicine beantwoordt drie vragen: Kan het werken in theorie? Werkt het in de praktijk? En is het de moeite waard? Als de eerste vraag negatief is, kom je op ethisch glad ijs. Er wordt immers goed geld besteed aan nonsens: dat had ook kunnen worden besteed aan belangrijk onderzoek. Om maar wat te vermelden: we weten wanneer we behandelingen moeten beginnen, maar niet wanneer we ze moeten stoppen. In de ouderengeneeskunde krijgen hoogbejaarden een bak 'preventieve medicatie' toegediend. Gezien de kansen op ernstige bijwerkingen toenemen met de leeftijd,

wordt dergelijke preventieve medicatie schadelijker bij hoogbejaarden. Preventieve aspirine veroorzaakt meer bloedingen bij hoogbejaarden, cholesterolverlagende statines beschadigen de spierfunctie, spierverslies is een groot probleem bij hoogbejaarden. Maar bewijs maar eens wanneer de schade groter wordt dan de baten. Big Pharma gaat dergelijk onderzoek niet financieren (ze zouden wel gek zijn), de staat heeft er geen geld voor. Niemand durft het toedienen van deze pillen een halt toe te roepen, want er zou maar eens iemand van moeten sterven (bij negentig-plussers nochtans geen zeldzaam gebeuren). Het steekt dan als je zo ontzaglijk veel geld ziet verdwijnen in de bodemloze putten van de perceptie. Ten tweede worden mensen behandeld met onzinnige therapieën, er is daarover in de wetenschappelijke gemeenschap geen zweem van twijfel. Zelf heb ik in 2005 zelfmoord proberen plegen door een flesje arsenicum C30 te legen (gekocht aan de toenmalige kostprijs van 6,30 euro in een normale apotheek, helaas.). Ik was er gerust in. C30 is een verdunning van zestig nullen, volgens Wikipedia bevat de aarde een vijftig nullen aan moleculen. Een miljard planeten van de omvang van de aarde bevat dus niet één molecule, aan deze verdunning. Wie de theorie over 'potentiërin' door verdunning wil verdedigen, moet uitleggen waarom de onvermijdelijke onzuiverheden in de oplosmiddelen niet worden mee 'gepotentieerd'. Er is uiteraard nog nooit iemand in geslaagd om – op reproduceerbare wijze – enig verschil aan te tonen tussen het oplosmiddel en het homeopathische medicijn. Deze onderzoeker zou zeker drie Nobelprijzen binnenhalen: die van scheikunde, natuurkunde en geneeskunde. Alles wat we denken te weten over de aard van materie wordt immers in één klap op losse schroeven gezet.

In België behandelen homeopaten voornamelijk ingebeelde ziekten met een ongevaarlijk placebo. Dat wordt anders in de tropen. Googelend op een combinatie van malaria en homeopathie geloof je je ogen niet. Je vindt snel 'een homeopathisch alternatief' voor 'een chemisch malariaprofylacticum'. Een aanval van *Plasmodium falciparum* doodt één procent van de gezonde volwassenen, heel wat meer bij jonge kinderen of zwangere vrouwen. Het enige succes van homeo-

pathische preventie ligt in het feit dat de malaria-infectiedruk bij gewone toeristen, verblijvend in het gemiddelde vakantieoord, laag is (helaas wordt hier weer veel geld verdiend aan nutteloze preventie). Wie naar gebieden met hoge infectiedruk trekt met deze homeopathische profylaxe, speelt echter met zijn leven.

Het kan erger. Homeopaten zonder Grenzen (HzG) is een vereniging – erkend als goed doel – die meesurft op het succes van de gelijknamige artsen. Na slavenhalers, koloniale en wapenhandelaars sturen we Afrika nu kwakzalvers. Ze leiden mensen op tot homeopathische dorpsgezondheidshelper. In een jaarverslag staat 'als afsluiting kreeg iedereen (150 cursisten) zijn eigen doosje met homeopathische medicijnen en konden ze ... in hun eigen dorp aan de slag, te beginnen met het behandelen van ongelukken, brandwonden en koortsen'. Koortsen in die streken zijn niet de goedaardige verkoudheden van Steinerschoolkinderen, wiens energiebalaans moet worden hersteld met *Arnica Idiomatica*. Het zijn, in volgorde van voorkomen, longontsteking, malaria, meningococcenmeningitis en, indien chronisch, tuberculose. Alle zijn dodelijk of leidend tot zware handicap, en zijn door tijdig behandelen met de juiste geneesmiddelen te genezen. Iedere andere behandeling is uitstel, en dus misdadig. Door de open keukenvuren en de vuren op de grond zijn ook brandwonden in Afrika een veel groter probleem dan bij ons. Ze vormen een grote bedreiging voor jonge kinderen – zij zijn de eerste slachtoffertjes. In het hete klimaat, ofwel erg stoffig ofwel erg vochtig, lopen mensen met brandwonden een nóg veel groter risico op dodelijke of mutilerende infecties dan hier.

Het opleiden van dorpsgezondheidshelplers is een van die vele medische ontwikkelingshulpideeën die (vaak) op een regelrechte ramp zijn uitgedraaid. Deze helpers zijn zeer kwetsbaar voor 'professionalisering'. De geschikte mensen voor een korte scholing in basisinzichten over geneeskunde en verzorging zijn typisch oudere vrouwen die de rol van verzorger spelen in een dorp. Dat zijn echter dorpsmensen, vaak nog analfabeet, waar de gemiddelde ontwikkelingshelfer geen contact mee heeft. In realiteit zijn het eerder jonge mannen die snel een westers

diploma willen behalen om geld te verdienen. Hier zal dat diploma dan dienen om beroepsmatig de kwakzalverij te gaan bedrijven, ondersteund door een prestigieus 'Europees' diploma. In Nederland is dit opleiden van gevaarlijke kwakzalvers in Afrika erkend als 'goed doel'. Dit initiatief wordt mede gefinancierd door de Triodos bank, die er zich op beroemt "ethisch" en "duurzaam" te beleggen. Toen deze bank hierom van de Nederlandse Vereniging tegen de Kwakzalverij de 'Meester Kackadoris' kreeg uitgereikt (het equivalent van de Skeptische Put), antwoordde Triodos bank

dat ze geen voorkeur had voor de ene of andere soort geneeskunde. Dat deze praktijken aantoonbaar mensenlevens kosten, was hen blijkbaar geen zorg. Waaruit mag worden besloten dat deze klimaatvriendelijke en duurzame bank denkt: "Whatever, het zijn toch maar negers".

Luc Bonneux is arts-epidemioloog, geïnteresseerd in algemeen gezondheidsbeleid. Hij is auteur van *En ze leefden nog lang en gezond. Hoe gezondheid een industrie werd.* (2011)

Patiëntenvoorbeelden

Geknipt en geplakt uit www.homeopathieamsterdam.nl/site/files/patientenvoorbeelden.html, zonder weglatingen of bijvoegingen. Deze praktijken worden gesteund en mede gefinancierd door de Triodos bank.

Hier vind u een aantal geanonimiseerde voorbeelden uit mijn praktijk. De (laatste) drie voorbeelden komen uit Benin, West Afrika, waar ik mensen heb opgeleid voor Homeopaten zonder Grenzen (HZG).

Diarree

In het lokale ziekenhuis ligt een uitgemergelde man van ruim 50 helemaal verzwakt op bed; hij heeft al twee maanden diaree met krampen. Gedurende een aanval neemt hij een typische houding aan: staande pakt hij met uitgestrekte armen de rand van een tafel, hij brengt zijn bovenlijf in een hoek van 90 graden. Dit is een kenmerkende houding die bij *Colocynthis past*, één van de belangrijkste diarree middelen. Na twee keer een dosis *Colocynthis C30* (de verdunning met 60 nullen) heeft hij dezelfde nacht voor het eerst in twee maanden geen diarree meer; de volgende dag verlaat hij te voet het ziekenhuis.

Hersenvliesontsteking (meningitis)

Een meisje van 8 jaar ligt na een hersenvliesontsteking al een maand in het lokale ziekenhuis omdat zij niet meer kan horen en praten. Reguliere medicatie kan haar niet verder helpen. Het meisje is heel wild en agressief. Zij krijgt één keer per week *Belladonna M*, één van de belangrijkste medicijnen bij meningitis. De eerste korrel doet niets, na de tweede zegt het kind 'Papa', na de derde korrel één week later praat het meisje weer en na de vierde dosis is zij volledig hersteld en is ook de agressiviteit verdwenen.

Coma na een auto-ongeluk

De dochter van vrienden van één van de cursisten lag na een auto-ongeluk al drie weken in coma in het universiteitsziekenhuis. De cursiste consulteerde mij en ik heb haar geadviseerd de patiënte afwisselend *Arnica*, *Hypericum* en *Natrum sulfuricum* te geven, middelen die bekend staan om hun werking bij hersenletsel. De jonge vrouw is uit haar coma ontwaakt zonder blijvend hersenletsel. Van de vijf andere inzittenden waren al vier overleden. De vijfde inzittende lag eveneens in coma; de cursiste kon de familie en de behandelend arts niet overtuigen om homeopathie een kans te geven. Deze comapatiënt is uiteindelijk ook overleden.

De Lijkwade

oude onzin in een niet eens zo nieuwe zak

Tim Trachet

Mark Heirman is van opleiding filosoof. Hij publiceerde zo'n dozijn boeken over historische onderwerpen, zoals oorlogen, internationale betrekkingen, democratie en godsdienst. Zijn publicaties tonen zijn belezenheid, maar maken zelden indruk. Hij geeft blijk van een kritische opstelling tegenover de Kerk, al heeft hij duidelijk een katholieke achtergrond.

Met meer dan gewone nieuwsgierigheid begonnen we dan ook zijn recente boek te lezen: "Wie is er bang voor de lijkwade van Turijn?". De teleurstelling kwam snel. Alleen al uit de bibliografie blijkt dat hij zich grotendeels baseert op hetzij pure sensatielectuur (gepubliceerd bij Ankh-Hermes e.d.), hetzij op de klassiekers van de sindonologie, de (pseudo)wetenschappelijke studie van de lijkwade van Turijn. Heirman volgt kritiekloos wat hij daar leest.

In de meest "klassieke" vorm gaat de sindonologie meestal uit van twee postulaten: (1) de afbeelding op de lijkwade van Turijn kan niet door mensen zijn gemaakt en (2) de afbeelding stemt volledig overeen met die van het dode en gemartelde lichaam van Jezus. Dit leidt meteen tot de conclusie dat het wel om de ware lijkwade van Jezus moet gaan. Met deze zekerheid in het achterhoofd zoeken de sindonologen een antwoord op andere kwesties: de bezwaren tegen de authenticiteit van de lijkwade, de oorsprong van de afbeelding of de vraag hoe die - nu in Turijn bewaarde lijkwade - medio 14de eeuw in het Franse dorpje Lirey opdook. Heirman doet precies hetzelfde en is daarbij niet eens origineel. We zouden niet weten wat er in dit boek staat dat niet al eens elders is neergeschreven.

Laten we beginnen met de authenticiteit van de lijkwade. Heirman volgt de hypothese van de sindonoloog Ian Wilson die schrijft dat het Mandylion van Edessa eigenlijk de lijkwade is. Het Mandylion wordt beschouwd als een "niet door mensen gemaakte afbeelding van Jezus' gelaat" en werd lang in Constantinopel bewaard. Helaas zijn de meeste historici en andere geleerden het daar niet mee eens, omdat het Mandylion iets anders was dan de

lijkwade en er ook heel anders uitzag¹. De sindonologen beroepen zich op twee of drie documenten waaruit zou blijken dat de afbeelding op het Mandylion op die van de lijkwade leek. Dat kan op allerlei manieren worden weerlegd, al was het maar omdat de afbeelding van het Mandylion ontelbare keren gekopieerd werd. Toch vindt Heirman dit voldoende om de identificatie als correct te beschouwen.

Daarmee is nog niet aangetoond hoe de lijkwade in Lirey terecht kwam en evenmin hoe deze belandde in de stad Edessa in het Midden-Oosten, waar het Mandylion in de 6de eeuw plots werd 'ontdekt'. Heirman is zeker dat het om de echte lijkwade gaat en bijgevolg is de eerste de beste hypothese voor hem geschikt en bijna vanzelfsprekend. Zo is er de bizarre theorie van de Amerikaan Dan Scavone, die een verband legt tussen de lijkwade en de Heilige Graal, de beker met het bloed van Christus. Jozef van Arimathea wordt in de evangeliën genoemd als de man die de lijkwade kocht om het lichaam van Jezus te omwikkelen. Hij was - volgens veel latere legenden - diegene die de Graal naar Brittannië bracht, waar deze een grote rol zou spelen in de verhalen van koning Arthur. Scavone meent te weten dat Jozef van Arimathea helemaal niet naar Brittannië is gegaan, maar naar Edessa. "Dus de Graal was eigenlijk de lijkwade en is zo in Edessa geraakt", schrijft Heirman triomfantelijk.

De argumenten tegen de authenticiteit van de wade worden door hem op zeer ongelijke wijze behandeld. Heirman vermeldt weliswaar het "berucht memorandum" (sic) uit 1389 van de bisschop van Troyes, Pierre d'Arcis, waarin de lijkwade als een vervalsing wordt bestempeld. Dat in datzelfde document ook staat dat de fraude aan het licht kwam na een onderzoek en een verhoor en dat een "kunstenaar die het doek had geschilderd" hierover getuigd heeft, zijn bijzonderheden die Heirman onvermeld laat. Hij stelt het voor alsof de bisschop jaloers was op het vele volk dat aangetrokken werd door de lijkwade in Lirey en op de inkomsten die de kanunniken daaruit verkregen.

Op het bezwaar - al door Pierre d'Arcis vermeld - dat de evangeliën nergens spreken van een afbeelding op de lijkwade, ant-

¹ Meer details over de identificatie Mandylion-lijkwade, zie Trachet, T., Het spoor naar de plots opgedoken lijkwade, Wonder 9, 2009

woordt hij veel uitvoeriger. De eerste christenen, zo argumenteert hij, respecteerden het joodse verbod op afbeeldingen en niemand waagde het te schrijven "dat hij een afbeelding van de Gekruisigde had gezien". Het wordt duidelijk dat we niet ver meer van een complottheorie verwijderd zijn.

Dan is er de kwestie van de koolstof 14-datering uit 1988, die ontegensprekelijk aangaf dat het doek van Turijn uit de periode stamt waarin het voor het eerst opdook in Lirey. Heirman schrijft dat dit onderzoek bevestigde "wat moest bevestigd worden" en laat er vervolgens geen spaander van heel. Hij schaart zich achter die sindonologen die menen dat de C14-datering bewust vervalst is. Vooral fundamentalistische katholieken ontwaren er een complot achter van de vijanden van het ware geloof: protestanten, vrijmetselaars of de duivel zelf. Heirman gelooft in een andere complottheorie: het zou Vaticaan zou er zelf achter zitten. De toenmalige kardinaal-aartsbisschop van Turijn zou de voor datering bestemde fragmenten van de lijkwade stiekem hebben verwisseld omdat hij beseftte dat de waarheid miljoenen gelovigen zou teleurstellen en ontelbare potentiële pelgrims en toeristen zou ontmoedigen om Turijn te bezoeken. Er is nog een tweede reden waarom die snoodaard dat volgens Heirman gedaan zou hebben: de lijkwade staat zo dicht bij de historische Jezus dat wetenschappers wel eens details zouden kunnen ontdekken die niet met de christologische dogma's overeenstemmen.

Concreet meent hij dat de lijkwade het bewijs vormt dat Jezus *niet* verrezen is.

Een eigenaardige stelling, want nogal wat lijkwadefanaten beschouwen het doek in Turijn juist als een bewijs voor Jezus' verrijzenis. Ze zijn – niet ten onrechte – van mening dat geen enkel gekend natuurlijk proces voor een zo perfecte afbeelding kan hebben gezorgd. Enkel een boven-natuurlijke verklaring, een 'flits' tijdens de verrijzenis die op het doek inbrandde, kan hen overtuigen. De katholieke kerk heeft overigens dat bewijs van de verrijzenis niet aanvaard, omdat ze geen enkele wetenschappelijke verklaring wil uitsluiten, maar ook omdat de verrijzenis voor de meeste theologen in de eerste plaats een zaak van geloof is.

Mark Heirman opteert echter voor een 'natuurlijke' verklaring. Hij haalt een oude theorie aan die stelt dat de afbeelding veroorzaakt moet zijn door de chemische inwerking van zweet en bloed van het gemartelde lichaam, gecombineerd met de mirre en aloë die volgens het evangelie in de lijkwade werden gesloten. Men is er evenwel nooit in geslaagd experimenteel aan te tonen dat een afbeelding op zulke wijze kan ontstaan. Zich beroepend op enkele obscure Duitse sindonologen, beweert Heirman dat zoiets wél kan, *als de gekruisigde nog in leven was*. Daaruit leidt hij af dat Jezus niet aan het kruis gestorven is, en dus ook niet is verzezen! Jezus overleefde de kruisiging en werd niet echt begraven, maar alleen verzorgd en in een doek gewikkeld (die dus niet als lijkwade was bedoeld).

We zullen de lezer verdere speculaties besparen. Heirmans betoog getuigt van een zodanige naïviteit dat we ons afvragen of hij ook zou geloven dat het linnen van de lijkwade gesponnen werd op het spinnewiel van Doornroosje. Nergens voert hij serieuze argumenten -laat staan bewijzen- aan. Hij stelt zich ook geen vragen over de betrouwbaarheid van de bronnen waarop dat alles is gebaseerd. De evangelies-interpretatie hij letterlijk wanneer het hem past, en negeert ze manifest (de dood van Jezus!) wanneer het hem minder goed uitkomt.

De auteur is daarbij niet duidelijk of consequent. De zware beschuldiging over een vervalsing van de C14-datering zwakt hij verderop in het boek af. In plaats daarvan herhaalt hij de vele bezwaren die de sindonologen hebben geuit over de correctheid van de C14-methode, bezwaren die kenners van die methode doen schaterlachen. Als die methode onbetrouwbaar is, was er inderdaad geen complot nodig om te bewijzen dat de datering onjuist is. En dat is niet alles. Na tweemaal uitdrukkelijk te hebben beweerd dat er geen verf op de lijkwade is aangetroffen, besteedt Heirman aandacht aan de ontdekking van kleurstof op de lijkwade door de Amerikaanse microscopist Walter McCrone. Hij geeft er meteen het 'weerwerk' van de sindonologen op het onderzoek van McCrones bij, maar hij heeft geen commentaar meer als hij vervolgens vermeldt dat de Italiaanse scepticus Luigi Garlaschelli in 2009 met rode oker (verf dus) een reproductie van

de lijkwade maakte "om aan te tonen dat het originele exemplaar niet authentiek is."

Het lijkt erop dat de auteur de informatie uit de vele sindonologische publicaties kritiekloos weergeeft. Is het hem ontgaan dat er ook serieuze studies over de lijkwade bestaan? Rond de tijd dat zijn boek verscheen, publiceerde een Frans historisch tijdschrift enkele interessante artikelen waarin nergens werd verondersteld dat de lijkwade authentiek zou zijn. De geschiedkundige wetenschap staat niet stil, de pseudowetenschap wel.

Wat de gemiddelde lezer van dit boek denkt, is ons niet duidelijk. De beschuldiging dat het Vaticaan de lijkwade liever als een vervalsing beschouwt om de waarheid te verbergen, zal hier en daar zeker bijval oogsten. Een vrijzinnige website bracht alvast een instemmende boekbespreking².

Het relaas doet ook aan de Da Vinci Code denken. Helaas is *Wie is er bang voor de lijkwade van Turijn?* geen spannende roman. Het niet eens zo lijvige werk wordt voor een deel gevuld met vele, soms zeer lange, niet ter zake doende uitweidingen die vooral tonen dat de auteur vrij belezen is, zonder erg zorgvuldig te zijn. Zo noemt hij Chambéry een stad "aan de voet van de Mont Blanc", terwijl deze berg in vogelvlucht op bijna honderd kilometer van Chambéry ligt en van daaruit niet eens te zien is. Hoe ernstig moeten we zo iemand nemen?

Heirman, M., *Wie is er bang van de lijkwade van Turijn?*

Mark Heirman:
Wie is er bang van de lijkwade van Turijn? – Antwerpen, Houtekiet, 2012 –

ISBN 978 90 8924 208 2 – 160 pp.

Tim Trachet is journalist en stichtend lid/ erevoorzitter van SKEPP.

² Zie <http://www.h-vv.be/boeken-archief/boek.php?id=823>

Jean-Marie Gantois in memoriam

O p 3 januari overleed Jean-Marie Gantois, werkend lid van SKEPP en pionier in de kritische aanpak van pseudowetenschappen.

Jean-Marie Gantois werd geboren in Ieper op 11 januari 1944. Hij was licentiaat natuurkunde, ging in het onderwijs en werd uiteindelijk lector aan de Plantijn Hogeschool in Antwerpen. In 2005 ging hij met pensioen.

Zijn stokpaardjes waren sterrenkunde en ruimtevaart. Het grootste deel van zijn leven was hij lid van de Vereniging Voor Sterrenkunde (VVS). Hij gaf zijn passie door aan zijn zoon Kristof, die nu werkt in het ESA-centrum in Noordwijk (Nederland).

Als leraar begon Jean-Marie zich ongerust te maken over de groeiende invloed van pseudowetenschappen bij de jeugd. Het ging dan vooral over astrologie en ufo's, onderwerpen waarvoor de belangstelling in de media vanaf 1970 sterk de hoogte inging. Het was de tijd dat dagbladhoroscopen kwamen aanzetten, dat astrologen steeds regelmatig op radio en televisie verschenen, dat enthousiaste jongelui ufo-waarnemingen begonnen te verzamelen, omdat ze dachten dat de officiële wetenschap de waarheid over ufo's verborg, dat de boeken van von Däniken en Velikovsky druk gelezen werden...

In 1974 publiceerde hij een kort artikel in

het blad van de VVS over astrologie, waarin hij zijn bezwaren duidelijk formuleerde "Wij beleven een heropleving van dit oude bijgeloof. Het wordt ons systematisch opgedrongen via lektuur en massamedia. Deze heropleving is des te gevaarlijker door het vermengen van moderne wetenschappelijke begrippen met de oude astrologische terminologie."

Twee jaar later riep hij in hetzelfde tijdschrift op om binnen de VVS een werkgroep te vormen die de pseudowetenschappen op kritisch-wetenschappelijke wijze zou aanpakken. De werkgroep kreeg van hem de naam "Prometheus", naar de Griekse god die de mensen het licht bracht. Er was inderdaad licht nodig in de duisternis.

Prometheus bleef een bescheiden groepje. Binnen de toen meer dan duizend leden tellende VVS kende de werkgroep nooit meer dan een half dozijn leden tegelijk. In de praktijk bestond de harde kern uit werkgroepsleider Gantois, Marc Fleurent, Ronny Martens en schrijver dezes. Juist die beperkte omvang zorgde voor een efficiënte en dynamische werkwijze. Er werd heel wat onderzocht, en de resultaten vonden hun weg naar voordrachten en publicaties.

Gantois zelf wierp zich in de studies van ufo's. Daarbij kreeg hij de steun van prof.

Bert De Loore, astrofysicus aan de VUB. Hij verdiepte zich in de "klassiekers" van de ufologie, maar ook in de kritische werken die in Amerika het licht zagen.

In 1979 publiceerden Gantois en De Loore "UFO's en andere vreemde natuurverschijnselen".

Wellicht het beste werk over ufo's dat ooit in het Nederlands is verschenen (al zal niet iedereen dat willen toegeven...). Na meer dan dertig jaar blijft het zijn waarde behouden. Opmerkelijk voor Gantois' aanpak was de nadruk die hij legde op vreemde luchtverschijnselen die in de natuur voorkomen, zoals halo's, bijzonnen of bizarre luchtreflecties, om ufo-waarnemingen te verklaren. Het boek bevat dan ook opvallende foto's van dergelijke verschijnselen, naast enkele door Gantois zelf gemaakte trucfoto's van "ufo's", om aan te tonen hoe gemakkelijk men kan misleid worden.

Onder Gantois bleef Prometheus geen geïsoleerd groepje. Hij dialogeerde met ufologische groeperingen (die meestal niet van kwade wil waren). Hij zocht contact met het Comité Para en organiseerde gesprekken met de toen nog niet zo bekende Gentse hoogleraar Etienne Vermeersch over de oorsprong van de astrologie.

Na meer dan tien jaar werkgroepsleider te zijn geweest, liet J.M. Gantois die taak aan anderen (in casu mijzelf) over en begon het kalmer aan te doen. Kort nadien begon Prometheus een "verruimingsoperatie" waaruit SKEPP ontstond. Gantois was niet rechtstreeks meer bij de stichting betrokken, maar werd meteen werkend lid van de nieuwe vereniging. Hij kwam in het begin wel eens naar vergaderingen en hield voor SKEPP nog een voordracht over ufo's, maar het was duidelijk dat hij zich meer en meer terug had getrokken.

Kortom, zonder het initiatief van Jean-Marie Gantois uit 1976 zou er in Vlaanderen wellicht vroeg of laat een skeptische vereniging zijn ontstaan, maar ze zou niet SKEPP geweest zijn zoals we die nu kennen. We mogen er hem dankbaar voor zijn.

Tim Trachet is journalist en stichtend lid/ erevoorzitter van SKEPP.

Doelstellingen Skepp en Skepsis

- » Het verrichten van kritisch onderzoek naar beweringen die op basis van de huidige stand van de wetenschappelijke kennis hetzij uiterst onwaarschijnlijk zijn, hetzij met deze kennis in tegenspraak zijn. In het bijzonder richt zij zich op als pseudo-wetenschappelijk te kwalificeren verklaringen en als paranormaal geduide verschijnselen.
- » Hierbij claims, verklaringen of theorieën niet a priori af te wijzen. Hun waarde wordt slechts bepaald na kritisch onderzoek en objectieve evaluatie van alle argumenten. Beide zijn vrij van filosofische en politieke opvattingen.
- » Het verzamelen en ontsluiten van literatuur, documenten en ander materiaal dat op bovenstaande beweringen betrekking heeft.
- » Het onder een groot publiek bekend maken van de resultaten van haar eigen en ander kritisch onderzoek door het uitgeven van een periodiek, het organiseren van lezingen en congressen en het geven van voorlichting via de media, scholen etc.
- » Het onderhouden van contacten met organisaties die haar doelstellingen geheel of gedeeltelijk onderschrijven.

